

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 5, Sayı/Issue 10, Temmuz/July 2023, ss. 693-718.

Geliş Tarihi–Received Date: 09.05.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 22.06.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

1876 OSMANLI-SIRP-KARADAĞ SAVAŞI'NDA RUS GÖNÜLLÜLER*

 10.53718/gttad.1294897

 AYŞE ÖZKAN**

ÖZ

Sırbistan'da Prens Milan Obrenoviç'in hükümranlılığı sırasında patlak veren Hersek İsyanı önemli sonuçlar doğurmuştur. Ağustos 1875'te Sırbistan'da iktidara savaş hükümeti gelmiştir ki bu savaşçı atmosferin bir sonucu idi. Liberaller savaş yanlısı iken, Sırp Prensi Milan Obrenoviç ve muhafazakârlar buna karşıydı. Sırbistan'ın Bosna-Hersek'teki yurttaşlarına yardım edip etmeyeceği ve Osmanlı Devleti ile savaşın olup olmayacağı esas sorunu oluşturmaktaydı. Nisan 1876'da Sırbistan'da hükümet değişmiş ve savaş taraftarı olan Liberaller iş başına gelmiştir. Stevça Mihailoviç hükümet reisi olurken, Yovan Ristiç ise dışişleri bakanı olmuştur. Ristiç kriz anlarında temkinli ve ılımlı olmasına rağmen Voyvodina liberallerinin baskısıyla cesurca hareket etmiştir. 13 Mayıs'ta Sırp Bakanlar Kurulu, Türkiye'deki kardeşlerinin kurtuluşuna yardım etmeye ve Türk İmparatorluğu'ndaki Sırp halkını mümkün olduğunca birleştirmeye karar vermiştir. Ancak önceliği her zaman kendi tahtını korumak olan Milan, Osmanlı Devleti'ne karşı direk bir saldırıdan çekinmiştir. Askeri durumun farkında olan ve yetersizliklerini bilen Milan kendi tahtının tehlikeye girmesiyle Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Sırp kaleden bulunan Osmanlı sancağını kesmiş ve Karadağ Prensi de Avrupa politikacılarını aldatmak için yine bu şekilde hareket etmiştir. Savaş ilanı Sırbistan ve Karadağ'da olduğu kadar, bu iki Slav ülkesinin koruyucusu olan Rusya'da da büyük heyecana yol açmıştır. Başkonsolos White, Lord Derby'ye gönderdiği yazısında bu savaşın birincil amacının Bosna'daki Hristiyan Sırp'ların özgürlüklerine kavuşturulması ve silahlı işgal yoluyla bu vilayette yeni bir düzen kurulması olduğunu belirtmiştir. Savaş ilanı ile birlikte Rus kiliseleri Sırp zaferi için dua etmeye başlamış ve Moskova metropoliti de Sırp ve Karadağlılara yardım için özel bir program düzenlemiştir.

13 Temmuz'da gerçekleşen bu özel ayini Moskova metropoliti, Sırp ve Karadağlı kuvvetlerin başarısına ithafen yapmıştır. Ancak bu girişimler St. Petersburg'daki metropolit tarafından tekrarlanmamıştır. Belgrad metropolitinin yayınladığı bir çağrı da din adamları vasıtasıyla dağıtılmıştır. Temmuz ayından önce yani savaş ilanından önce kilise tarafından toplanan paralar Slav Hayırsever Komiteleri kapsamındaki yardım fonları için en büyük gelir kaynağı idi. Son gelişmelerle birlikte bunlar daha büyük rakamlara ulaşmışlardır. Çernayef'e eskiden beri finansman sağlayan Khludov ve diğer Moskova milyonerleri de yardımda bulunmaya başlamışlardır. İmparatoru'nun himayesindeki Kızılhaç Sırbistan'da tıbbi çalışmalar yürütmeye başlarken, St. Petersburg sosyetesinden kadınlar da Tramvaylarda, vapurlarda ve yaptıkları ev ziyaretlerinde para toplamışlardır. Yüksek mevkideki Kontes Protasova ve Kontes Adlerberg de başkent sokaklarında para toplamaya çıkmışlardır. Çareviç ve karısı da yardımlara destek vermişlerdir. Kiliselerde Haçlı Seferi vaaz edilirken, Slav komitelerinin balosunda yurtsever konuşmalar yapılmıştır. Basın, General Çernayef'i yücelterek Rus gönüllülerine yardım için çağrıda bulunmuştur. İmparatoriçe Marie ve Veliaht Aleksandr da bu seferberlik hareketine desteklerini açıklamış ve aktif bir rol almışlardır. Rus Generali Çernayef, Sırp ordularının başkomutanı yapılmış ve Rusya'dan çok sayıda gönüllüye bu savaşa katılmıştır. Rusya'daki Panislavist komitelerinin de yoğun destek verdiği bu savaşta maddi ve manevi her türlü desteğe karşın Sırp savaşa yenilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sırbistan, Rusya, Milan Obrenoviç, General Mihail Çernayef, Rus Gönüllüler.

* Bu araştırma, hazırlanan doktora tezinin ilgili bölümünün yeni kaynaklarla genişletilmiş şeklidir.

**Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı/TÜRKİYE, E-Posta: zastava76@hotmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-5300-0627.

RUSSIAN VOLUNTEERS IN THE 1876 OTTOMAN-SERBIAN-MONTENEGRIN WAR

ABSTRACT

The Herzegovina Revolt, which broke out during the reign of Prince Milan Obrenovic in Serbia, had important results. In August 1875, the war government came to power in Serbia, which was a result of the warlike atmosphere. While the liberals were for the war, Serbian Prince Milan Obrenovic and the conservatives were against it. The main question was whether Serbia would help its citizens in Bosnia-Herzegovina and whether there would be a war with the Ottoman Empire. In April 1876, the government changed in Serbia and the liberals, who were pro-war, came to power. Stevča Mihailovic became head of government, while Yovan Ristic became foreign minister. Despite being cautious and moderate in times of crisis, Ristic acted bravely under pressure from the liberals of Vojvodina. On May 13, the Serbian Council of Ministers decided to help liberate their brothers in Turkey and unite the Serbian people in the Turkish Empire as much as possible. However, Milan, whose priority was always to protect its own throne, refrained from a direct attack against the Ottoman Empire. Being aware of the military situation and knowing its inadequacies, Milan declared war on the Ottoman Empire when its throne was in danger. The Serbs cut the Ottoman flag in the castle and the Prince of Montenegro acted in this way to deceive the European politicians. The declaration of war caused great excitement in Serbia and Montenegro as well as in Russia, the protector of these two Slavic countries. Consul General White, in his letter to Lord Derby, stated that the primary aim of this war was to liberate the Christian Serbs in Bosnia and to establish a new order in this province through armed occupation. With the declaration of war, Russian churches began to pray for Serbian victory and the Moscow metropolitan organized a special program to help Serbians and Montenegrins.

The Moscow metropolitan dedicated this special ceremony, which took place on July 13, to the success of the Serbian and Montenegrin forces. However, these initiatives It was not repeated by the metropolitan of St. Petersburg. A call issued by the Belgrade metropolitan was also distributed by the clergy. Funds raised by the church prior to the declaration of war in July were the major source of income for relief funds under Slavic Charitable Committees. With recent developments, these have reached even greater numbers. Khludov and other Moscow millionaires, who have been funding Chernayef for a long time, have also started to help. While the Red Cross, under the auspices of the Empress, began to conduct medical studies in Serbia, St. Petersburg society women also collected money on trams, ferries and home visits. The high-ranking Countess Protasova and Countess Adlerberg also went out to collect money on the streets of the capital. Tsarevich and his wife also supported the aid. While the Crusade was preached in the churches, patriotic speeches were made at the ball of the Slavic committees. The press praised General Chernayef and called for help to the Russian volunteers. Empress Marie and Crown Prince Alexander also expressed their support for this mobilization movement and took an active role. Russian General Chernayef was made the commander-in-chief of the Serbian armies and many volunteers from Russia participated in this war. Despite all kinds of material and moral support, the Serbs were defeated in this war, in which the Pan-Slavist committees in Russia also heavily supported.

Keywords: Serbia, Russia, Milan Obrenovich, General Mikhail Cherniaev, Russian Volunteers.

GİRİŞ

13 Nisan 1875'te Hersek sancağına bağlı Nevesin kazası köyleri reyasından olan 160 kişi verginin ağırlığı, mültezim ve memurların kendilerine kötü davrandığını öne sürerek Karadağ'a iltica etmişlerdir. Daha sonra tekrar memleketlerine dönen bu mülteciler kahraman gibi karşılanmışlar ve diğer Nevesinli köylüler de Osmanlı memurlarına karşı koymaya başlamışlardır. İsyanın tüm eyalete yayılması bir ay sürmüş ve Temmuz 1875'te Hersek'in büyük bir bölümü kargaşa içinde kalmıştır. İsyan siyasi bir nitelik kazanarak Büyük Güçlerin müdahalesine yol açmıştır. Ayrıca bu isyan Ortodoks Sırlara da sirayet etmiştir.¹ Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan isyanlarına dair imzasız bir layihaya göre de Sırbistan o tarihte henüz bir savaşa hazır değildi. Bulgaristan'da ise Bulgar komiteleri tarafından Filibe'deki Rusya Konsolosu Nayden ve Rusçuk Konsolosu Maşnin vasıtasıyla, Hersek ihtilaline benzer bir şekilde Kızanlık, Eski Zağra, Hasköy ve Çeryan kazalarında bir isyan çıkartılmıştır. Zaten Rusya'da kurulan Slav komiteleri 15 yıldır Sırbistan'da ve Sırbistan havalisindeki Bulgar vilayetlerinde bir olay çıkarmak ümidiyle çok fazla çalışmakta ve para sarf etmekteydiler.² Bosna-Hersek'te meydana gelen ayaklanmalar Sırbistan ve Karadağ'da bir savaş eğiliminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ağustos 1875'te Sırbistan'da iktidara savaş hükümeti gelmiştir ki bu savaşçı atmosferin bir sonucu idi.³ Liberaller savaş yanlısı iken, Sırp Prensi Milan Obrenoviç ve muhafazakârlar buna karşıydı. Sırbistan'ın Bosna-

¹ Ayşe Özkan, "Sırbistan'ın Bosna-Hersek Üzerindeki Emelleri ve Faaliyetleri (1878-1908)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43, Nisan 2016, s. 854-855.

² BOA, Y.EE. 10/21 1327.R.06 (27.04.1909).

³ Dimitri'ye Djordjeviç, *Revolutions Nationales des peuples Balkaniques 1804-1914*, Belgrad 1965, s. 135.

Hersek'teki dindaşlarına yardım edip etmeyeceği ve Osmanlı Devleti ile savaşın olup olmayacağı esas sorunu oluşturmaktaydı.⁴ Üç İmparator İttifakı (Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan) Sırbistan ve Karadağ'ın her türlü eylemini engellemeye çalışsa da Rusya'nın resmi tutumunun aksine Slav yanlısı ortamlar Balkan Slavlarının özgürlüğe kavuşturulmasını tavsiye etmekteydiler. Ayrıca bir savaş çıkarsa Rusya'nın mecburen müdahale edeceğinin güvencesini vermekteydiler. Sırbistan'da Liberal savaş hükümetini Prens ve muhafazakârlar savaşa karşı koyarak devirmişlerdir. Onların amaçları Sırp kamuoyunu dahili reformlara çevirmektir.⁵ Genç muhafazakâr Lyubomir Kalyeviç'in kabinesi 4 Ekim 1875'te işbaşına gelmiştir. Ancak hangi hükümet iş başına gelirse gelsin uzun ömürlü olmayacağı anlaşılmış, prensin durumu da tehlikeye girmiştir. Prens Milan, Sırp ve Avusturya gazetelerinin aleyhinde oluşundan dolayı selefi Mihail gibi suikasta uğramaktan korkmuştur. Prens Milan ve müsteşarları savaş aleyhinde olmalarına rağmen Sırbistan'daki yoğun baskıya karşı koyamayacaklardır. Kasım 1875'te ve Şubat-Mart 1876'da Karadağ Prensi Nikola ile temaslarda bulunmak üzere görevliler gönderilecek ve birlikte savaşa girmek için harekete geçilecektir.⁶

1. Savaş Öncesi-Savaşın Ayak Sesleri

1876 yılının ilkbaharında Bosna-Hersek ayaklanması yeniden alevlenmiştir. Bu sırada Bulgaristan'da da Nisan ayaklanması çıkmıştır. Avusturya ilk fırsatta Bosna Hersek'i ilhak edecek gibi dururken, Rusya ise siyasetinin merkezini Bulgaristan toprakları üzerine taşımıştır. Sırbistan'da ise kamuoyu ve ordu savaş istemekteydi. Bundan dolayı savaş kabinesi yeniden iktidara getirilmişti.⁷ Savaş hazırlıkları için 12 milyonluk bir borç para alan Sırbistan, Karadağ ile 26 Mayıs'ta ittifak anlaşması imzalanmıştır. Ordunun başına da Rus Panslavist General Çernayef'i getirmiştir.⁸ Mayıs 1876'ya doğru Çernayef'in Sırp güçlerini yönetmeye başlaması Rus teşvikine işaret etmekteydi ve *Büyük Sırbistan* amacıyla Moskova Panislavizmi'nin patlak verdiğinin göstergesiydi.⁹ Aynı tarihlerde Osmanlı Devleti'nin Semlin Başkonsolosu Fizio Efendi, Viyana Büyükelçisi Arifi Paşa'ya gönderdiği raporunda Deligrad gemisinin 20 Mayıs 1876'da Kladova'ya, Negotin'e ve Vidin yakınlarındaki Sirvok'a gezici askeri değirmenlerin mühimmatını ve lokomotiflerini taşıdığını bildirmiştir. 20 Rus subayı, 2 Amerikalı ve birkaç İtalyan, Prusyalı, İsviçreli ve Avusturyalı Slavlar ve Eflak'tan bir Sırp'ın da hizmet için Belgrad'a geldiğini belirtmiştir. Ayrıca raporunda Savaş Bakanı Nikoliç' in sözlerine de yer vermiştir: "*15 gün içinde tamamen hazır olacaklar ancak ekinleri hasat etmeden önce Türkiye'den gelecek olan provokasyonlar dışında savaş ilan etmeyeceğiz. Türkiye'ye taviz vermesi için baskı yapacaklar ve ancak sonunda ve Avrupa'nın iradesine karşı silahla ulusal haklarını talep edecekler. Türkiye yakında ekonomik olarak çökecek, Sırbistan ve çetelerinin sınır illere kaymasını izlemek zorunda kalacak*"¹⁰

Fizio Efendi ayrıca, uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Sırbistan'ın geçmesine yönelik Slav eğilimlerini hükümete bildirmekten onur duyduğunu halî hazırda Rus, Slav ve Sırp basını ve özellikle Novisad'daki *Zastava*'nın Türkiye'yi iki Sırp imparatorluğuna böldüğünü, Hersek, Bosna ve Yukarı Arnavutluk'un Karadağ prensinin emri altında, Bulgaristan ve tüm Rumeli ile İstanbul'un Prens Milan'ın emri altında olacağını bildirmiştir. O, Sırp ajanlarının Türkiye'nin her yerinde, Bulgaristan'da Arnavutluk'ta dolaştıklarını ve Bosna'nın Sırbistan'a ilhakını kolaylaştırmak için Makedonya'da Teselya'da Girit'te ve imparatorlukta sorun çıkarmak için ellerinden geleni yaptıklarını, Rus kuryeler ve devrimci delegelerinin, hem Bosna isyancılarından Bay Dugelatz'ın hem de Bulgaristan Bükreş merkez komitesinden Bay Maranelof'un bulunduğu Belgrad'da toplanarak, dünyanın her yerinden maceracılarla birlikte hareket etme konusunda çok maharetli olan Bay Ristiç'ten talimat almak için sık sık Belgrad'a geldiklerini belirtmiştir. Senatör Ranko Alimpiç'in, general yetkileriyle Drina tümeninin komutanlığına atandığını, *İstok*'¹¹un şimdi ayağa kalkmaya davet ettiğini, Belgrad Belediyesi'nin 12.000 gümüş dükânın yanı sıra, milislerin gıdası için Sırp hükümetine birkaç gün yeterli olabilecek un ve et verdiğini, Belgrad şehrinin savaş durumunda Sırbistan'ın bir milyon franklık büyük askeri kredisine katılacağını da eklemiştir. Fizio Efendi raporunun sonunda, partinin harekete geçmeye yönelik tüm tehditlerine rağmen en azından 1876 yılında, parasız ve müttefiksiz, Avrupa desteğinden yoksun olarak bu tür askeri hazırlıklarla Sırbistan'ın özerkliğini riske atmasının delilik olacağını belirtmiştir. Rusya'nın bile Marinoviç- Garaşanin partisine daha fazla güvendiğini çünkü içtenlikle savaş arayan birinin kendini gösterilerle bu şekilde hazırlamayacağını, Bab-ı Ali'yi taviz vermeye zorlamak amacıyla kışkırtılan Sırp'lar gibi Sırbistan'daki tüm tarafların birbirlerine karşı oldukları bu anda sözde muhafazakâr olan muhalefet

⁴ Ayşe Özkan, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yay., İstanbul 2011, s. 251.

⁵ Djordjeviç, *age*, s. 135, Sırbistan'daki partiler hakkında geniş bilgi için bkz. Ayşe Özkan, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırp'lar (1878-1918)*, IQ Yay., İstanbul 2013, s. 29-33.

⁶ Özkan, *age*, s. 254.

⁷ Djordjeviç, *age*, s. 136.

⁸ Özkan, *age*, s. 267.

⁹ B. H. Sumner, *Russia and The Balkans 1870-1880*, Oxford at the Clarendon Press, 1937, s. 177.

¹⁰ BOA, HR.SYS. 160/5 22.05.1876.

¹¹ Ristiç liberallerinin siyasi gazetesidir. (1871-1881)

partisi gazetesinin savaşın veya Sırbistan'daki birliklerin işgaline yönelik herhangi bir provokasyonun tüm suçunu mevcut kabinenin üzerine attığını ifade etmiştir.¹²

Nisan 1876'da Sırbistan'da hükümet değişmiş ve savaş taraftarı olan Liberaller iş başına gelmiştir. Stevca Mihailoviç hükümet reisi olurken, Yovan Ristiç ise dışişleri bakanı olmuştur.¹³ Ristiç kriz anlarında temkinli ve ılımlı olmasına rağmen Voyvodina liberallerinin baskısıyla cesurca hareket etmiştir. 1876 baharında *Zastava*, "Sırbistan, Balkanlar'daki misyonunu gerçekleştirmek için mevcut fırsatı kullanmazsa geleceğini sonsuza dek kaybetmiş olacak" yazarken, Ristiç'in gazetesi *İstok* ise, "Yalnızca genişlemiş, güçlü bir Sırbistan bağımsız milli yaşam şartlarına sahip olacak. Bizim istediğimiz, Türkiye'deki Sırp halkının tek bir ulusal devlette birleşmesidir" diye yazmıştır.¹⁴ Ristiç'in planlarının özü hızlı ve kararlı hareket ederek, Bosna'nın Sırp ordusu tarafından acilen işgal edilmesi idi.¹⁵ 13 Mayıs'ta Sırp Bakanlar Kurulu "Türkiye'deki kardeşlerinin kurtuluşuna yardım etmeye ve Türk İmparatorluğu'ndaki Sırp halkını mümkün olduğunca birleştirmeye" karar verdi. Bosna ve Eski Sırbistan Sırbistan'a, Hersek ise Karadağ'a ilhak edilecekti. Rus Panslavlari, Sırbistan'ı savaşa girmeye çağırıyordu ve bunun Rusya'nın yararlanacağı genel bir Balkan yangını yaratacağını düşünüyorlardı. General M. G. Çernayef'in gazetesi *Russki Mir* Sırbistan'ın Balkan Piedmont'u¹⁶ olacağını ve Türk Slavlarını birleştireceğini açıklamıştır. Bir süre sonra da eski General Çernayef gizlice Belgrad'a gelmiş, Prens Milan tarafından Sırbistan Doğu ordusunun komutanı olarak atanmıştır. Çernayef "1876'da siyasi bağımsızlığı için savaşmak üzere Sırbistan'a gitmeye karar verdiğimde, Prenslığın hanedanıyla birlikte tüm Sırp ulusunun Piedmont'u olması gerektiğine ikna olmuştum" diyecektir.¹⁷ Bosna'dan Haydar Efendi de Rusya'nın Orta Asya ikinci komutanı General Çernayef'in Sırp Prensi Milan'ın himaye ve askeri hizmetine girerek Sırp askerini kumandaya memur olduğunu bildirmiştir. Sarayda bulunan konsolosların kendisinin evinde bulunduğu bir akşam Avusturya konsolosu ile zararlı meseleler üzerine sohbetleri sırasında onun Kont Andrassy'den aldığı mektupta devletin her ne şekilde ve sebebe bağlı ise Avusturya'da bulunan muhacirlerin Bosna'ya dönüşlerinin sağlanması için çalışılmasının lüzumunun anlaşıldığını söylediğini belirtmiştir.¹⁸

Fitzio Efendi yine Arifi Paşa'ya gönderdiği bir diğer raporunda isyanların her yerde teşvik edildiğini ve özellikle Belgrad ve Çetine'ye yönelerek oradan beslendiğini, Sırp basını ve özellikle Novisad şehrinde yayınlanan *Zastava* gazetesinin ve geçici hükümetin danışmanı olan Bay Lazar Costiç'in hep birlikte isyancılara Bosna Hersek'in Sırbistan ve Karadağ ile birliğini ilan etmeyi öğütlediklerini, böylece Prens Milan'a ve Prens Nikita (Nikola)'ya kendi lehlerine müdahale etmeleri için yasal hak sağlamış olacağını belirtmiştir. *Zastava* gazetesinin yazı işleri müdürü Bay Milatiç'in de Belgrad'da bulunduğunu ve bütün Sırbistan'da sıkı yönetim ilanının çok yakın olduğunu, bütün Sırbistan'ın imparatorluk ordularının Sırbistan'daki işgallerinin makul nedenlerinden çekinerek ve silahlanmasını tamamlayamadan, Krupp toplarından sağlayamadan ve Sırbistan'ın coğrafi konumunun Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü için arz ettiği önem ve Sırbistan'ın yatışmasının Avrupa'nın huzuru için önemli oluşumu göz önüne alarak, General Çernayef'in Sırbistan hükümetine en kısa zamanda sınırlardaki tahkimatları ve bilhassa Sırp garnizon ve topçu birliklerinden yoksun olan Miupi(?)¹⁹ ve Aleksinaç arasındaki tahkimatları toplarla takviye etmesini tavsiye ettiğini çünkü imparatorluk ordularının bir gecede ele geçirebileceklerini ve Aleksinaç, Kraguyevaç, Belgrad ve bütün Sırbistan'ı ele geçireceklerini ifade etmiştir. Sırbistan ordusunda terfiler olacağını, yerli ve yabancı subayların da bu orduda görev alacağını, Bay Oreškoviç'in Albay rütbesine yükseltileceğini, Bay Ristiç hükümetinin diktatörlüğü tarafından zorla Sırbistan halkına kabul ettirilen borç paraya rağmen bu teşebbüsün başını sağlayamamasından endişe edildiğini, Belgrad'daki ahali ve Sırbistan hükümetinin bütün Sırpların birleşmesi için 1,5 milyon frank borç istemekte ve bu parayı icra cezasını göze alarak 15 günde ödeyeceğini bildirmekte olduğunu eklemiştir. Gemilerle Viyana'dan Peşte'ye gelmiş olan ve Sırp güçlerine katılacak olan 60 işçi ile birlikte bir Sırp subayı ve aletler ve makinelerle dolu 60 sandığın Semlin polisi tarafından Belgrad'a geçişinin engellendiğini fakat diğer şeylerin Sırbistan'a nakledilmelerine ve silahlı çetelerin Bosna'ya ve Hırvatistan'a geçişlerine izin verildiğini, General Çernayef'in Prens Milan'a yivlerinden namlu dibine dönüştürülmüş toplar ve tüfeklerin hiçbir şey olmadığını, Krupp topları ve yeni buluş tüfekler olmaksızın çok iyi silahlanmış imparatorluk ordularına karşı savunma yapılamayacağını ve bu top ve tüfekleri sağlamakta acele etmesini, aksi halde çok risk altına girileceğini bildirmiştir.²⁰ İki gün sonraki raporunda ise Fitzio Efendi, Semlin belediye başkanının verdiği izinle 60 işçinin Belgrad'a giriş yaptığını, bir Belgrad milis müfrezesinin de 1 Haziran 1876'da Belgrad'a doğru yola çıkacağını ve bütün tümenin 10 Haziran günü Belgrad'dan alınan borcun

¹² BOA, HR.SYS. 160/5 22.05.1876.

¹³ Özkan, *age*, s. 264.

¹⁴ David MacKenzie, *Serbs and Russians*, New York 1996, s. 37.

¹⁵ R. G. D. Laffan, *The Serbs the Guardians of the Gate*, New York 1989, s. 53.

¹⁶ Piedmont-Sardinya Krallığı'nın İtalyan birliğini sağlaması gibi Sırbistan'ın da Güney Slavlarının birliğini sağlaması kastedilmektedir. MacKenzie, *age*, s. 58.

¹⁷ MacKenzie, *age*, s. 37.

¹⁸ BOA, A.MKT.UM. 1470/87 1293.Ca.09 (02.06.1876).

¹⁹ Mrsolj-Moravac?

²⁰ BOA, HR.SYS. 160/8 29.05.1876.

ödeneceği güne kadar hareket edeceğini, bu borç dolayısıyla Rusya'nın emri altında moratoryum ilan edildiğini, Prens Milan'ın Bab-ı Ali'nin değil de Rusya'nın emrinde imiş gibi olduğunu, bu sadakatsizliğinin hesabını vereceğini bilmediğini ve bir fermanla azledileceğinin farkında olmadığını belirtmiştir.²¹

Sırbistan'dan başka Karadağ da 1875 yılından itibaren savaş hazırlıklarına başlamıştır. Bunu Viyana gazetelerinden yaptığı tercümelemlerle *Vakit* gazetesi okuyucularına duyurmuştur. Bu haberde Karadağ hükümetinin 1,5 milyonluk borç almak üzere olduğu belirtilmiştir. Böyle büyük bir borcun gereksizliği vurgulanmış ve silah ve mühimmat için bu paranın alınacağı belirtilmiştir.²²

Bu olayları Bab-ı Ali takip etmiş ve 8 Haziran 1876'da birer telgrafla hem Sırbistan Prensi Milan, hem de Karadağ Prensi Nikola'ya seferberliklerinin sebebini sormuştur. Bu şiddetli ihtara²³ Sırp Prensi Milan şu şekilde cevap vermiştir:

“Geçen yıl Hersek'te ayaklanma patlak verdiğinde Sırbistan'da güçlü bir duygu zihinleri ele geçirmişti. İlk aylarda yetkililerimizin ihtiyatlılığı gerek Hersek kökenli gerekse Bosna'dan gelen ve Prenslığe yerleşmiş olan birçok kişiyi şaşırttı. O sırada Viyana'da bulunuyordum geri döner dönmez sınırın gözetimi için en ciddi önlemleri aldım. Böylelikle geçen son bahardan beri tek bir gönüllü bile prensliği çevreleyen illere girmek için sınırı geçemedi. Bununla birlikte Çerkes ve Arnavut başbozukların prensliğin topraklarındaki silahlı saldırıları bugüne kadar durmadı. Öyle ki hükümetim bunu sürekli olarak eyaletlerin genel hükümetlerine ve hatta Bab-ı Ali'ye meşru şikayetlerin konusu yapmak zorunda kaldı. Bu şikayetler imparatorluk hükümetini inceleme için Albay Faik Bey'i görevlendirmeye ve hükümete de bir delege göndermesi konusunda çağrıda bulunmaya zorladı. Bu çağrının ardından Albay Oreşkoviç bizim tarafımızdan atandı. Ekselanslarının gönderisinde bahsedilen saldırganlıkların çoktan başladığını teyit edecek olan bu komisyonun sonucunu güven içinde bekleyeceğim. Aynı şekilde ilk endişe verici söylentilerle sınıra tayin edilen birliklerimiz daha kıştan önce oraya geri çağırılmıştı. Bugün hiçbir yerde yıkım işlemlerinde çalışan işçiler dışında Sırp birliği yok. Buna rağmen Sırbistan'ı demirden bir daire içine alan Sırbistan'ın çevresine kadar uzanan bir ayaklanma karşısında ülkedeki tüm ticareti ve tüm sanayiye durduran endişeleri zihinlere sürekli zihinlerde sürekli yaşatan imparatorluk ordusu mevzilerinde kaldı.

Altı aydır, sınır ilçelerimizde ateş ve yağmalara müdahale eden disiplinsiz çetelerin silahlı saldırılarının imparatorluk ordusunu Sırbistan'a karşı tehditkâr tavrı karşısında ulusal meclis hükümetime ülkenin güvenliğini gözetmesi talimatını vermiş ve bunun için gerekli imkânları sağlamıştır. Ekselansları burada ülkenin savunması için yapılan askeri hazırlıkların gerçek ve tek anlamı bu şekildedir. Kendilerine sebep olan sebepler ile birlikte sona ereceklerdir. Bab-ı Ali ile olan ilişkisini veya imparatorluğun bütünlüğünü etkileyebilecek herhangi bir tasarımdan uzak başka hiçbir sebep ve amaçları yoktur. Bu bütünlüğün içinde Sırbistan gücünü sergileyebilmekte ve diğer yandan gönderinizden anlaşıldığı üzere Sırbistan ile ilgili endişe verici söylentiler İstanbul'da güven bulmaktadır.

Bab-ı Ali'ye gerekli tüm açıklamaları yapacak özel bir delege göndermeye karar verdim. Bu delegenin görevi karşılıklı ilişkilerimizi tam bir güven temeline oturtmak için açık ve dürüst açıklama alışverişinde bulunarak imparatorluk hükümeti ile bir anlaşmaya varmak olacaktır. Elçim gecikmeden yola çıkacak ve İstanbul'daki ajanım aracılığıyla majestelerine bildireceğim.”²⁴

Bab-ı Ali'nin silahlanmalar hakkındaki istemiş olduğu izahat üzerine General Çernayef acele olarak Aleksinaç'a gitmiştir. Harekete geçmek için Rus generalin belirttiği Kosova Savaşı'nın 15 Haziran (28 Haziran) tarihli yıldönümü olan Vidovdan günü söz konusu olmuştur. Her ne kadar Fitzio Efendi, Rus konsolosunun Belgrad'a gelerek Prens Milan'a şimdilik sakin durmasını gizlice görüşerek tavsiye ettiğini bildirirse de milislerin büyük kısmı sınırlara doğru harekete geçmiştir. 80.000 Sırp ile civar vilayetleri Osmanlı İmparatorluğu'nun orduları gelmeden kolayca ele geçirecekleri söylenmeye başlanmıştır. İmparatorluk kuvvetlerinin büyük ölçüde sınırlarda yoğunlaşmış olması üzerine ihtilal komitesi ve yabancı lejyonlarla savaştan Sırbistan'ın işini kısa sürede görmek, Bosna-Hersek'te ve Türkiye'nin diğer vilayetlerinde ihtilal destekleyerek civar vilayetleri ele geçirmeye çalışan Sırp'ların kafasını kırmak gerektiğini, hemen her gün Belgrad komitelerinin Trieste'de olduğu gibi telgraf çektiklerini ve ayaklanmış vilayetlere seferler düzenleyip gönüllü götürdüklerini de Fitzio Efendi raporunda belirtmiştir. O, Sırbistan Prensi'nin elinden gelen bütün güçle Bab-ı Ali'ye engeller çıkaracağını ve bu engellemeleri Avusturya-Macaristan'ın Panslavik planlarını bozmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak ve paylaşmak için yapacağını bildirmiştir. Ayrıca Sırbistan metropoliteninin Rusya'ya kendi davaları için bu ülkeyi kazanmak amacıyla gideceğini, Sırbistan'ın büyümesiyle bir Rus savaşının olasılığını konuşacağını, Petersburg ve Moskova'daki köy komiteleri ile anlaşacağını ve bu girişimler için gereken para yardımının Türkiye'den Slavların azat olmaları için kullanılacağını da ifade etmiştir.²⁵ Sırbistan'da, 90.000 kişiden fazla adamın silah altına alındığını, Krupp topları ve her türlü askeri hazırlıkların yapılmış olduğunu da Belgrad'daki Avusturya konsolosuna bildirmiştir. Yine Sırp milis askerinin üçüncü sınıf redifini silah altına almışlardır. Hatta Osmanlı

²¹ BOA, HR.SYS. 160/9 31.05.1876.

²² İlhan Yerlikaya, “Sırp-Karadağ ve 93 Savaşı'nın Vakit Gazetesinde İşleniş”, *Askeri Tarih Bülteni*, S. 41, Ağustos 1996, s. 30.

²³ Özkan, *age*, s. 268.

²⁴ BOA, HR.SFR.1. 181/16 02.06.1876.

²⁵ BOA, HR.SYS. 160/12 12.06.1876.

Devleti tebaası olan, aileleri Osmanlı ülkesinde bulunan ve Sırbistan'da sadece iki üç aydır ikamet etmekte olan kişileri bu sınıfa dahil ederek askere almak istemişlerdir.²⁶ Bosna vilayetinden alınan bir telgrafta da Sırp'ların 15 yaşından 50 yaşına kadar silah kullanabileceklerin bir hafta içerisinde Şapse (Şabats?) kasabasına toplanmalarına dair Prenslikten emr ve ilan ettirildiği, Bosna'ya tecavüzlerinin Haziran başında olacağı, Brod civarında eşkiya ile yapılan bir savaşta öldürülen reisin Sırpça olarak üzerinde bulunan talimat tercümesinde de Haziran başında Sırp'ların tecavüzde bulunacağı yazılı olduğu bildirilmiştir.²⁷

Sırp'ların saldırıya hazırlanmaları hakkındaki söylentiler dolayısıyla Kont Andrassy ile Osmanlı Devleti'nin Viyana elçisi görüşmüştür. Kont Andrassy'nin Sırp'ların bu tavırlarından dolayı zihninin çok meşgul olduğu anlaşılmıştır.²⁸ Ayrıca Sadık Paşa da Avusturya elçisinin Sırp'ların saldırıya girişirse zararı kendilerine ait olacağını Sırp Prensliği'ne bildireceklerini Bab-ı Ali'ye tebliğ ettiğini ifade etmiştir.²⁹

Hal böyleyken Sırp Prensi Milan, bahsettiği delegeyi göndermemiştir. Delege yerine 22 Haziran 1876'da sert bir bildiri göndermiştir.³⁰ Prens Milan bu bir nevi ulti-matom şeklindeki bildirisinde Sırbistan sınırına doğru Bab-ı Ali'nin büyük bir askerî harekât yaparak Çerkes, Arnavut ve Kürtlerden oluşan başıbozuk güçlerine Sırbistan'ın yağmalattırılacağını belirtmiştir. Bu tehlikeden dolayı İstanbul'a delege göndermekten vazgeçtiğini bildirmiştir. Kendisinin doğrudan doğruya başvurmaya mecbur olduğunu da belirtmiştir. Hersek ve Bosna İhtilali'nden Sırbistan'ın menfaatlerinin zarar gördüğünü dolayısıyla Sırp'ların savaşmadığı halde savaşın tüm zararlı sonuçlarını gördüklerini, Sırp sınırını geçen Osmanlı askerinin kiliseleri soyup hayvanları zabt ederek geçtikleri yerleri yakıp, ahaliyi öldürdüğünü ifade ederek Bosna ve Hersek İhtilali'nin son bulması için de bölgede asayişin Sırp askerince sağlanmasını önermiştir. Bosna ve Hersek'in Sırp'larla aynı ırktan olduğunu bundan dolayı da Sırp askerini güzel karşılayacaklarını ifade etmiştir.³¹

Vakit gazetesi Prens Milan'ın ulti-matomuyla ilgili bir devletin bir diğerine en son uyarı niteliğinde bir yazışması olan ulti-matomu Sırp'ların kendilerini ne sanarak Osmanlı Devleti'ne yollayabildiklerini, Sırp ülkesinin Osmanlı'nın bir parçası olduğunu ve bir beylik olduğu için Bab-ı Ali'ye dilekçe, arzuhal, teşekkür name vb. şeyler gönderebilirse de iki devletin savaşa girmeden önce birbirine gönderdiği ulti-matomu gönderemeyeceğini ifade etmiştir.³²

Sırp'ların Bab-ı Ali'nin yazdığı mektuba arabulucu ve uygun bir cevap yazdıktan başka bu konuda açıklama yapmak üzere İstanbul'a bir adam göndereceklerini beyan etmişken böyle birkaç günde tavır değişikliklerinin sebebinin ne olduğunu Sadık Paşa, Dük Decazes'e sormuş o da cevaben *"bunun için Belgrad'da bir sebep öne sürüldüğüne dair bilgisi olmayıp ancak kendi tahminince bunun sebebinin olsa olsa Lord Derby'nin kamarada Paris Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti'nin kendi tebaasıyla olan anlaşmazlıklarına dışarıdan müdahale caiz olmayıp, kendilerine bırakmak lazım gelir"* şeklindeki beyanı üzerine ihtimal ki Sırp'lar *"mademki dışarıdan karışan olmayacaktır, Karadağ ve Bulgaristan ile birleşerek savaşırız"* gibi düşüncelere saptıklarını, bununla birlikte kendisinin Prens Milan'ı öğüt ve tehditten geri durmadığını" söylemiştir. İngiltere'nin Paris Elçisi Lord Blans(?) ise Sadık Paşa'ya bu konuda açık bir cevap vermemekle, Sırp'ların hallerini değiştirdiğini tasdikle beraber *"bunun sebebinin başka tarafta aramak lazım gelir ve bununla birlikte eğer onlar saldırıda bulunursa Osmanlı Devleti karşı koymaya muktedirdir zannedirim"* demiştir.³³ 14 Haziran 1876'da Lordlar Kamarası'nda Lord Derby kendisine Lord Delawer tarafından 1856 Paris Antlaşması'nın sürüp sürmeyeceğine dair sorulan soruya *"Paris Antlaşması'nın geçerliliğini koruduğunu ve Paris Antlaşması'nın öngördüğü garantinin Türk İmparatorluğu'nun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün garantisi olduğu"* cevabını vermiş ve Bab-ı Ali ve tebaası arasındaki kavgalarda taraf tutmanın imkansız olduğunu açıklamıştır.³⁴

Sırbistan, Karadağ ile 16 Haziran 1876 tarihinde bir anlaşmaya varmış ve Karadağ ordusunun Hersek'e, Sırbistan'ın ise Bosna, Sancak, Timok ve Niş'e saldırıya girişeceği kararlaştırılmıştı. Bulgaristan'daki ayaklanmanın Bosna-Hersek'teki ayaklanma ile paralel yürüyeceği ve Osmanlı cephesinin arka kısmını tehdit edeceği umut edilmişti.³⁵ Karadağ'ın savaşa meyil göstermesinden dolayı Sırp'lar ve Karadağlılar savunma ve saldırı ittifakı akdetmişlerdir. 23 Haziran 1876'da Bosna tarafından Sırp sınırına yakın olan İrişmovik (?) mevkiindeki ihtiyat askerleri üzerine Sırbistan'ın Ridal karakolundan gereksiz yere ateş açılmış ve böylece Sırp'ların isyan hevesleri anlaşılmıştır. Bu gibi hareketlerin engellenmesi Sırbistan Dışişleri Müdürlüğü'ne

²⁶ Özkan, *age*, s. 268.

²⁷ BOA, A.MKT.UM. 1472/ 93 1293.Ca.16 (09.06.1876).

²⁸ Özkan, *age*, s. 268.

²⁹ BOA, Y.EE. 44/ 32 1293.C.01 (23.06.1876).

³⁰ Özkan, *age*, s. 268.

³¹ BOA, HR.TO. 299/1 20.02.1877, Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılap*, C.1, Yay. Haz. Tahir Galip Serhatlı, Selis Yayınları, İstanbul 2004, s. 305-310, Özkan, *age*, s. 269.

³² Özkan, *age*, s. 268-269.

³³ BOA, Y.EE. 44/32 1293.C.01 (23.06.1876).

³⁴ Yücel Özkaya, "1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa Devletlerinin Tutumu ve Bosna Hersek Olayı", *9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. 2, Ankara 2006, s. 319.

³⁵ Djordjević, *age*, s. 136.

yazılmıştır.³⁶ Aynı tarihte Yenipazar Kumandanı Ferik Mehmed Ali Paşa da gönderdiği telgrafta Rusya'dan subay ve er olarak 600 kadar asker ve bir generalin Belgrad'a geldiğini, bütün nizamiye ve redif ile ihtiyat askerinin iki üç gün zarfında silah altına alınmasının prenslikten telgrafla emredildiğinin ve Yenipazar'dan firar eden asi ahalden Öziçe'de eşkiya cemiyeti kurularak hepsine silah dağıtıldığının Kratovo köylü olup geçende aman dileyen Nikola Lazaroviç'in ifadesi üzerine Yenivaroş Kaymakamlığı'ndan telgrafla bildirildiğini ifade etmiştir. Kolaşin Kaymakamlığı'ndan alınan telgrafta ise Karadağlıların Kolaşin ile Berane eşkiyasına önce verdikleri iğneli şeyhanelerin toplanmasından vazgeçerek aksine onlara dağıtılmak üzere Yukarı Vasovik'te bulunan Sodaniçe köyüne ve Kolaşin'den beş saat uzaklıktaki Livadika (?) kilisesine çokça silah ve cephaneye götürdükleri Kolaşin'deki casusun ifadesinden anlaşıldığı bildirilmiştir.³⁷ Macaristan'daki Blaski (?) şehrinde bulunan Slavlardan 400 kişi de belediye dairesine girip Avusturya İmparatoru'nun resmini indirip parçalamışlar ve kilise üzerine *Yaşasın Sırbistan* yazılı bayrak çekerek Sırbistan'a gelmişlerdir. Mehaç şehrinde dahi hükümet tarafından zabt edilen 10-14 sandık silahları yine Slavların zorla geri aldıkları ve Slavları ayaklandırmak üzere Mehaç hapishanesine memurların Belgrad hükümetiyle haberleşmesine dair evrakın tutulduğu ve Mehaç hükümetinin Slavların zabtı için asker istediği ve Avusturya'da olan Slavlar Sırbistan'a geçmekte olduğu gerçek haberlerden olmak üzere Vidin Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir. Sırp prensinden iki gün önce de hudutlara çıkıp Belgrad'dan hareketi esnasında kaleden top atıldığı da yine Vidin Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir.³⁸

Bütün bu gelişmeler esnasında Sırbistan Prensi Milan, İstanbul'daki kapı kethüdasına bir senelik bir vergi karşılığında Bosna idaresinin Sırbistan'a bırakılmasını rica etmek memuriyetini vermiş ve bir mektup göndermiştir. Görevli kişi Bab-ı Ali'ye gelerek mektubu okumuş ve Osmanlı Devleti'nin çağın gereklerine uygun hareketle tebaasının ihtiyaçlarına izin verme yoluna gitmeyip, küçücük şeyleri bile onlardan sakındığını, artık zamanı geçmiş bir şekilde hareket ettiği mektupta yazılmıştır. Ayrıca Sırlar her zaman sadık olsa da buna dikkat edilmeyip, Sırbistan'ı soğutma yolunda davranıldığı, Sırp milletinin kendi millettaşlarının felaket halini gördükçe kalbinin yaralandığı, Bosna ahalisinin de Sırbistan ahalisinin rahat ve asayişine gıpta ettikleri belirtilmiştir. Vergiye uygun bir miktar maktu meblağ eklenerek Bosna vilayeti idaresi Sırp hükümetine bırakılırsa, Osmanlı Devleti'nin oranın zor halinden kurtulacağı ve Bosna ve Sırbistan ahalisini de her türlü memnun edeceği ve şu andaki felaketleri ortadan kaldıracığı da eklenmiştir.³⁹

Bosna-Hersek ayaklanmasının başlangıcından Sırbistan ile Karadağ arasında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşın başlangıcına kadar olan bir yıl boyunca Gorçakov, ortaya çıkan krizin Bosna-Hersek'e özerklik verilerek çözülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Andrassy ise buraların özerkliği fikrine dair çok yönlü basın, propaganda ve diplomatik karşı önlem geliştirmiştir. Bunu yapmasının sebebi böyle bir çözümün kendi planını imkânsız hale getirecek olmasıydı. O, Bab-ı Ali'nin bu vilayetleri kuvvetle pasifletiremeyeceği veya reform yapamayacağı gösterilene kadar, meseleyi hafifletici reform önlemleriyle olabildiğince uzatmayı ve bir Hristiyan Avrupa gücünün müdahalesinin gerektiğini göstermeyi planlıyordu. Bu Avrupalı güç de Avusturya- Macaristan olmalıydı. Bu süre zarfında Andrassy, Avrupa diplomasisini ve kamuoyunu nüfusun içerdiği dini ve sosyal zıtlıklar nedeniyle Bosna-Hersek'in barışçıl kalkınmasının özerk bir yönetim veya Sırbistan ile Karadağ ortak yönetiminde mümkün olmadığını ikna etmeye çalışmıştır.⁴⁰

Sırbistan Prensi Milan, mektubundan sonra Osmanlı Devleti'nin cevabını beklemeden 1 Temmuz 1876'da halkına bir beyanname yayınlayarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.⁴¹ Sırlar kalede bulunan Osmanlı sancağını kesmiş ve Karadağ Prensi de Avrupa politikacılarını aldatmak için yine bu şekilde hareket etmiştir.⁴² Prens Milan'ın beyannamesi ise şu şekildeydi:

“Sevgili Halkım,

Bosna ve Hersek'te bulunan kardeşlerimiz uğradıkları baskılar aleyhinde bir seneden beri isyan ettiler. Bunların sefaletleri ve perişan halleri daima üzüntümüzü icap edip geçen sene yeniden şikayete ayaklandıklarında da tarafımızdan Skupština meclisimizde isyan eden vilayetlerin haline kayıtsız kalamayacağız cihetle bunlar da ihtilali tamamen teskin için kuvvet ve iktidar çerçevesinde bir tedbir bulmaya çalışılacağını ve Sırbistan'ın bu vilayetler ile hem hudud bulunması cihetle kat ve kat vukua gelen ihtilalleri Hersek'ten ziyade bizce acı veren üzüntüyü ve bir takım zarar ve hasarı gerektirmesiyle bu fenalığa katiyen bir son vermek faydamız gereğince bulunduğunu beyan etmiştim. Fakat diğer taraftan Bab-ı Ali büyük devletler ile birleşerek hiçbir tarafın yardımı kabul edilmeyerek asayişin iadesine teşebbüs etmiş olduğundan büyük devletlerin kardeşlerimiz lehinde son süratle ettikleri bu vicdanlı teşebbüslerinin sabır ve yavaşlıkla beklemek görevimizden bulunmuştu. Fakat herhalde adı geçen ahali birkaç asırdan beri hasil ettikleri tecrübeler gereğince Bab-ı Ali'nin ihtilali yatıştırmak için kullandığı tedbirlere kendilerini çoğunlukla isyana

³⁶ ATASE, OSK Kutu:8 Gömlük:2/ 2-3-4, 11.04.1292 (23.06.1876).

³⁷ BOA, A.MKT.UM. 1476/57-2 1293.Ca.27 (20.06.1876).

³⁸ BOA, A.MKT.UM. 1479/23 1293.C.07 (30.06.1876).

³⁹ Özkan, *age*, s. 270-271.

⁴⁰ Vasily Popoviç, *Evropa i Srpsko Pitanje Periodu Oslobocanja 1804-1918*, Belgrad t.y.

⁴¹ Fehmi Nuza, “1293 (1877/1878) Osmanlı Rus Seferi II”, *Türk Kültürü*, S. 180, Ekim 1977, s. 733.

⁴² BOA, HR.TO. 330/19 03.07.1876.

1876 OSMANLI-SIRP-KARADAĞ SAVAŞ'INDA RUS GÖNÜLLÜLER

sevk eden suistimallerin tekrarının önlenmesi hakkında teminat vermediği cihetle güvenemediklerinden bu kahramanca savaşın Hersek'te şimdiye kadar devam ettiği gibi diğer her tarafta ve özellikle Bosna kıtasında dahi dehşet verir surette nüfusun katli ve bir takım vahşiliğin ardı arkası kesilmedi. Hududumuzun doğu tarafındaki şu fenalığın bitmesini beklerken diğer bir tarafına yakın bulunan Bulgaristan'da bir ihtilal daha çıkarak burası dahi asrımızda emsali görülmedik surette nüfus kırılıp tahrip edildi. Müslümanların taassubunun çoşan şiddeti kanlı savaş meydanlarından Türkistan Avrupa kıtasının her tarafına dahi İstanbul'da Muhammed dininin hamisi olanlar arasına bile sirayet edip Osmanlı ülkesi ahalisinin halince kesin bir tesir etmiştir. Açıklanmış hallere karşı asi eyaletlerde ihtilalin yakında teskini bekleneceğinden ve gelecekte de gittikçe emin olamadığımızdan Sırbistan'ın bir seneden beri bulunduğu zor durumdan çıkmasından artık ümit kesmişizdir.

.....

Kardeşler! Vatanperver huyunuza ve askeri faziletlerinize emniyetim mükemmel olduğu halde ben de sizinle gideceğim ve sizin önünüzde bulunacağım. Kardeşim yiğit Prens Nikola'nın kumandasında oldukları halde Karadağlı kardeşlerimiz ve pek çok sefalet ve perişanlık çekmiş olan Hersekliiler ve Bosnalılar da bizimle beraber savaşacaklardır. Cesur Bulgar kardeşlerimiz de bizi bekliyor...Rumların da savaş meydanından çok zaman ayrı kalmayacaklarını ümit ederim. Haydi benim şanlı kahraman bütün milletler hakkında adil olan Cenab-ı Hakk'ın ismine hakkaniyet ve hürriyet ve medeniyet namına ileri gidelim!"⁴³

Belgrad'da birliklerin sınırı geçmeye başladığı duyulur duyulmaz herkes kiliseye akın etmiştir. Yaveri Prense "ve gerçekten de efendim Belgrad'ı bildim bileli hiçbir zaman burada hayat bu denli durmadı ve kilise hiçbir zaman bu denli hayat dolu olmadı. Dünyada Tanrı'ya bu sabahkinden daha yürekten hiç dua edilmedi" diye yazmıştır. İbadetlerinin ardından öpüşmeler, tokalaşmalar olmuş, daha önce hiç konuşmamış olanlar bile birbirlerine sarılmıştı. İnsanlar birbirlerini "İyi şanslar! Tanrının izniyle" diyerek selamlamışlardır.⁴⁴ Sırp güçlerini Türk topraklarına yönlendiren Çernayef ise şunları söylemiştir: "Kutsal Slavdom fikri için savaşıyoruz. Özgürlük, Ortodoks haçı ve medeniyet için savaşıyoruz. Arkamızda Rusya duruyor... Yaşasın Slav fikri"⁴⁵

İngiltere'nin Belgrad Başkonsolosu White ise Lord Derby'ye gönderdiği 2 Temmuz tarihli telgrafında Prens Milan'ın önceki gece yayınlanan karargâh tarihli ilanının bir savaş ilanına eşdeğer nitelikte olduğunu belirtmiştir. Milan'ın bu ilanla Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü ilkesine bağlılığını ilan ettiğini ancak aynı zamanda Karadağ Prensi ile birlikte başka bir Bulgar ayaklanması beklentisiyle Türkiye sınırını bir an önce geçme kararlılığını duyurduğunu, prenslik genelinde sıkıyönetim ilan edildiğini, Sırp birliklerinin çeşitli yönlerden geçme emri aldığına inanıldığından fiili silahlı çatışma haberlerinin beklendiğini de ifade etmiştir.⁴⁶

Aynı tarihte Konsolos White'dan daha önce İngiltere'nin İstanbul Elçisi Sir H. Elliot de Lord Derby'ye gönderdiği telgrafta Sırp'ların Niş'in doğusundaki Palanka'ya doğru otuz silahla sınırı geçtiklerini ve Karadağ prensinden de savaş ilan eden bir telgraf alındığı bildirilmiştir.⁴⁷ Yine aynı tarihte Ragusa'dan Bay Monson da Karadağ prensinin savaş ilan ettiğini ve sabah saat 6'da birliklerine katılmak üzere Çetine'den ayrıldığını gönderdiği telgrafta Lord Derby'e bildirmiştir.⁴⁸

Lord Derby, 1 Temmuz 1876'da Lord A. Loftus'a Dışişleri Bakanlığı'ndan gönderdiği yazıda ise Rusya büyükelçisinin o gün kendisini aradığını ve Türkiye ile Sırbistan arasında olası bir savaş çıkması durumunda İngiliz hükümetinin büyükelçisinin düşündüğü gibi katı ve mutlak bir müdahale etmeme politikasına bağlı kalıp kalmayacağını sorduğunu belirtmiştir. O, vaziyetin bu şekilde olduğunu ancak İngiliz hükümetinin diğer güçler tarafından farklı bir yol izlenmesi durumunda müdahaleden kaçınmaya devam etmek için hiçbir taahhütte bulunmadığının anlaşılması gerektiğini ifade ettiğini bildirmiştir.⁴⁹

Karadağ'ın savaş ilanını müteakiben Prens Nikola, komuta heyeti ve Rusya temsilcisi Jonin, Sırp Albay Belimorkoviç, Avusturya temsilcisi von Thoemmel ile İtalya düklerinden Vivaldi Paska ile birlikte Çetine ovasında toplanmış olan birliklerin yanına gitmiştir. Çetine'den birlikleriyle hareket eden Nikola 3 Temmuz 1876'da akşam saatlerinde Grahova'ya varmış ve birliklerine hitap etmiştir. Hitabetinde Karadağlıların cesaret ve kahramanlığından bahseden Nikola, Kosova Savaşı'nın intikamının alınacağını, Türklerin üzerine yürüdüğünü, atalarından miras kalan düşmanı yok edeceğini belirtmiştir.⁵⁰

⁴³ BOA, HR.TO. 330/19 03.07.1876.

⁴⁴ Slobodan Yovanoviç, *Vlada Milana Obrenoviça*, C. 2, Belgrad 1934, s. 35-36.

⁴⁵ MacKenzie, *age*, s. 38.

⁴⁶ *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print., The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876*, Part I, Series B, Vol. 2, General Ed. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Ed. David Gillard, University Publications of Amerika, 1984, Doc. 363, s. 266.

⁴⁷ *British Documents...*, C. 2, Doc. 362, s. 266.

⁴⁸ *British Documents...*, C. 2, Doc. 361, s. 266.

⁴⁹ *British Documents...*, C. 2, Doc. 360, s. 266.

⁵⁰ Ali Gökçen Özdem, *Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi: 1830-1878*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2012, s. 198.

2. Savaşın Başlaması ve Gelişmesi

Savaş ilanı Sırbistan ve Karadağ'da olduğu kadar, bu iki Slav ülkesinin koruyucusu olan Rusya'da da büyük heyecana yol açmıştır.⁵¹ Başkonsolos White, Lord Derby'ye gönderdiği yazısında bu savaşın birincil amacının Bosna'daki Hristiyan Sırların özgürlüklerine kavuşturulması ve silahlı işgal yoluyla bu vilayette yeni bir düzen kurulması olduğunu belirtmiştir.⁵² *Sabah* gazetesi ise Sırların amacının Duşan zamanındaki *Büyük Sırbistan*'ı diriltmek, yani Bosna Hersek, Karadağ, Bulgaristan, Dalmaçya, Hırvatistan ve Macaristan'ın bir parçası ele geçirerek bir Slav Devleti kurmak olduğunu yazmıştır. Sırbistan'ın özerk bir prenslik olduğundan beri bu hülya ile yaşadığını özellikle Obrenoviç hanedanının bu hülyayı kendisinin gerçekleştirebileceğine inandığını, oysa bu hülyanın gerçekleşmesinin mümkün olmadığını çünkü Sırların bu emellerine ancak Osmanlı Devleti ve gayet kuvvetli başka devletlere karşı savaşarak onları yenerek ulaşabileceklerini, bunu yapabilmek için de kendi kuvvetlerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Sırların mutlaka başka devlete güvenmek zorunda olduğunu, bu devletin Rusya olabileceğini fakat Rusya'nın büyük bir güney Slav devleti meydan gelmesine razı olmayıp, Sırlara yardım etmekten maksatları, Sırların bu hülyalarını gerçekleştirmelerini sağlamak değil, Osmanlı Devleti'nin başına birtakım gaileler açarak zayıf düşürmek ve günün birinde Belgrad kalesi üzerinde Rus bayrağını dalgalandırmak için olduğunu yazmıştır.

Sabah gazetesi Karadağlıların maksadının ise, Sırların hükmü altına girmek olmayıp, büyümek ve kendi başlarına devlet olarak Sırbistan'ı da kendi memleketlerine ilhak etmeye çalışmak olduğunu, kahramanlık iddiasındaki Karadağlıların Sırları hakir gördüğünü, Sırların da onları sevmediğini yazmıştır. Hersekliilerin ise ne Sırbistan ne Karadağ'a bağlanmak isteyip kendi başlarına ayrı bir prenslik kurmak sevdasında olduklarını, Bulgar komitesinin ise Bulgarları bir Sırp devletinin tabiiyeti altına sokmayı akıllarından bile geçirmediğini, Avusturya'daki Slavların da buradan ayrılarak öteki Slavlarla birlikte başka bir devlet kurmak hülyasında olduklarını ancak bunlar arasında da düşünce ayrılıkları olduğunu yazmıştır. Panislavizm komitesi ile ilgili ise bunların bir güney Slav devleti kurması, Sırbistan'ın büyümesi ve Bosnalılarla Bulgarların ayrı birer prenslik oluşturmalarını istemediklerini, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Slavların öteki vatandaşlarını yenerek kuvvet ve nüfuz kazanmalarını, aynı zamanda cahil ve medeniyetten mahrum kalmalarını istediklerini, sorgulamaksızın bir cihangir devletin boyunduruğu altına girmeye hazır bulunmalarından ibarettir yazarak bütün bu Slav kuvvetlerinin emellerinin birbirinin zıddı olduğunu, dolayısıyla Osmanlı Slavları vaktiyle Rumların başlarından geçen ve pişman oldukları gibi böyle hülyalara aldanmamalarını, Osmanlı Slavlarının gerçek menfaatlerinin diğer Slavlarla değil Osmanlı vatandaşlarıyla müşterek olduğunu belirtmiştir.⁵³

Vakit gazetesi ise savaş ilanına dair 3 Temmuz 1876 tarihli nüshasında bir müddettir devam eden gailenin bir müjdeyle sonuçlandığı, Sırlar ve Karadağlıların ordumuza saldırarak savaşı başlatmış olduklarını, 2 Temmuz sabahı resmi bir telgrafla 12.000 Sırp askerinin yanlarında üç batarya top olduğu halde Şehirköy'e, 20.000 Sırp askerinin ise üç batarya top ile Niş kalesine hücum ettiklerini yazmıştır. Karadağ Prensiği'nin de Bab-ı Ali'ye bir telgraf çektiğini ve "isyana ettim" diyeceği yerde "savaş ilan ettim" dediğini, saldırıların Osmanlı askerlerince püskürtüldüğünü belirtmiştir.⁵⁴ İngiltere'nin Saraybosna Konsolosu Holmes, Lord Derby'ye gönderdiği 4 Temmuz tarihli telgrafta başkomutanın Mostar'dan gelerek Sırbistan sınırına gönderilecek halkın genel silahlandırılmasını emrettiğini ve Niş'te Sırların püskürtüldüğünü yazmıştır.⁵⁵ Karadağlılar ise 5 Temmuz 1876'da Hersek sınırı içindeki Bileke (Bileçe)'nin 10 km doğusunda ordugah kurarak Hersek tarafından gelecek asileri beklemişlerdir. Katılımlar tamamlanınca 9.000 düzensiz ve 11.000 düzenli birliklerden oluşan toplam 20.000 kişilik 30 tabur, 9 Temmuz 1876'da harekât planını değiştirerek Sırlarla buluşmaktan vazgeçmiş ve Mostar istikametine doğru harekâta başlamıştır.⁵⁶ Hersekli isyancılar Karadağ ordusuna katılıp, onların operasyonlarına eşlik ederken, Sırbistan'ın savaşa girmesi de Bosnalı isyancıları cesaretlendirmiştir. Böylece onlar Temmuz ayında Syeniça (Seniçe), Skuçani, Vakuf ve Kamengrad'ı kurtarmışlar, Temmuz başında da doğu Bosna ve güney batı Bosna'da Bosna'nın Sırbistan ile birleşme ilanı imzalanmıştır. Sırp askeri komutanlığı tarafından Bosna'ya Sırp ordusunun gelmesine kadar hareketi yönetmek ve güney ve güneybatı Bosna'da eylemleri eşgüdüm halinde tutmak amacıyla Albay Despotoviç gönderilmiştir. Bazı saldırılar düzenleyen Despotoviç kuzeye doğru püskürtülmüştür.⁵⁷ 14 Temmuz'a gelindiğinde Vidin, Yenipazar, Seniçe ve başka yerlerde imparatorluk birliklerinin başarılı olduğu çatışmalar yaşanmıştır. Bu bilgiyi Lord Derby'ye veren İstanbul Elçisi Sir H. Elliot, Gaçka'da Karadağlılara karşı ve kendi hudutlarına yakın bölgede Sırlara karşı bol miktarda kumanya, erzak ve tüfeklerin ele geçirilerek tam bir zafer kazanıldığını, Mitroviça ve Saraybosna

⁵¹ Özkan, *age*, s. 271.

⁵² *British Documents...*, C. 2, Doc. 438, s. 318.

⁵³ Bekir Sıtkı Baykal, "Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi (1876)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 4, Eylül-Ekim 1948, s. 231-233.

⁵⁴ Yerlikaya, *agm*, s. 31.

⁵⁵ *British Documents...*, C. 2, Doc. 366, s. 267.

⁵⁶ Özdem, *agt*, s. 198.

⁵⁷ Djordjeviç, *age*, s. 136-137.

arasındaki iletişimin tekrar kurularak, sıkıntılardan arındırıldığını telgrafında belirtmiştir.⁵⁸ Oysaki Sırbistan Prensi Milan ordusuna yayınladığı savaş emrinde hedef olarak Ortaçağ Sırp İmparatorluğu'nun sınırlarını göstermiş ve Sırp kamuoyu da ordularının birkaç haftada İstanbul kapılarına dayanacağını öngörmüştü. Başkentini Belgrad'dan Sofya veya Selanik'e taşınması da basında tartışmaya başlanmıştı. Ancak umulduğu gibi olmayacaktır.⁵⁹

Savaş ilanından sonra Çar II. Aleksandr ve Franz Josef, Reichstadt'da bir araya gelerek durumu görüşmüşlerdir. 8 Temmuz 1876'da da bir anlaşmaya varmışlardır.⁶⁰ Böylesi bir buluşmaya aslında mecbur kalmışlardı. Avusturya bu savaşla Balkanlar'ın statükosunun altüst olmasından, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlıklarını kazanmasıyla Bosna Hersek'in Rus nüfuzuna girecek olmasından endişeleniyordu. Çünkü böylece Avusturya Macaristan'ın yanı başında büyük bir Slav tehlikesi belirecekti ki bu kabul edilemez bir durumdu.

Rusya ise Avusturya'nın bu düşüncesini bilerek Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasından endişelenmekteydi. Bundan dolayı Avusturya'yı Balkanlarda tatmin etmedikçe kendisinin de rahat hareket edemeyeceğini görüyordu. Reichstadt'daki anlaşmayla öncelikle savaşa müdahale etmemeye karar verildi. Ancak Osmanlılar zafer kazanırsa müdahale ederek bu zaferden yararlanamaması kararlaştırıldı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti savaşı kaybederse ne olacağı sorun olmuştur. Bu konu Avusturya belgesinde Avusturya'nın Bosna ve Hersek'i, Sırbistan'ın ise, Yenipazar ile Eski Sırbistan'ı alacağı, Rusya'nın da Besarabya ve kuzeydoğu Anadolu'ya yerleşeceği şeklinde yer almıştır. Rus belgesinde ise, Sırların ve Karadağlıların Bosna-Hersek'in bazı bölümlerini, Avusturyalıların, Osmanlı Hırvatistan'ı ile Avusturya sınırı yakınlarındaki Bosna topraklarını alacağı, Yunanistan'a Teselya ve Epir'in verileceği, Bulgaristan ve Rumeli'nin bağımsız devletler, İstanbul'un da serbest şehir olacağı şeklinde belirtilmiştir.⁶¹

Savaş ilanı ile birlikte Rus kiliseleri Sırp zaferi için dua etmeye başlamış ve Moskova metropoliti de Sırp ve Karadağlılara yardım için özel bir program düzenlemiştir.⁶² 13 Temmuz'da gerçekleşen bu özel ayini Moskova metropoliti, Sırp ve Karadağlı kuvvetlerin başarısına ithafen yapmıştır. Ancak bu girişimler St. Petersburg'daki metropolit tarafından tekrarlanmamıştır. Belgrad metropolitinin yayınladığı bir çağrı da din adamları vasıtasıyla halka duyurulmuştur. Temmuz ayından önce yani savaş ilanından önce kilise tarafından toplanan paralar Slav Hayırsever Komiteleri kapsamındaki yardım fonları için en büyük gelir kaynağı idi. Son gelişmelerle birlikte bunlar daha büyük rakamlara ulaşmışlardır. Çernayef'e eskiden beri finansman sağlayan Khludov ve diğer Moskova milyonerleri de yardımda bulunmaya başlamışlardır. İmparatoriçenin himayesindeki Kızıllaç Sırbistan'da tıbbi çalışmalar yürütmeye başlarken, St. Petersburg sosyetesinden kadınlar da tramvaylarda, vapurlarda ve yaptıkları ev ziyaretlerinde para toplamışlardır. Yüksek mevkideki Kontes Protasova ve Kontes Adlerberg de başkent sokaklarında para toplamaya çıkmışlardır. Çareviç ve karısı da yardımlara destek vermişlerdir.⁶³ Kiliselerde Haçlı Seferi vaaz edilirken, Slav komitelerinin balosunda yurtsever konuşmalar yapılmıştır. Basın General Çernayef'i yücelterek Rus gönüllülerine yardım için çağrıda bulunmuştur. İmparatoriçe Marie ve Veliyaht Aleksandr da bu seferberlik hareketine desteklerini açıklamış ve aktif bir rol almışlardır. Rus tarihçi Tatisçev ise o günleri "*Bütün Rusya amaçlarının en yücesi için birleşti: Slav kardeşlerinin yardımına koşmak ve onların kurtuluşuna ortak olmak*" şeklinde belirtmiştir. Sonra bir diğer aşama olan gönüllü göndermeye geçilecektir.⁶⁴

Savaş ilanı Osmanlı kamuoyunda da büyük heyecana yol açmıştır. Her tarafta gösteriler yapılmaya ve gönüllü birlikleri kurulmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti halkın bu heyecanından memnun olmuş ve bunu savaşın olumlu sonuçlanacağına dair bir teminat olarak görmüştür ancak yabancı devletlerin müdahalesinin sonucu değiştirebileceğini bildiğinden kendi hareketlerinin doğruluğu ile ilgili kamuoyuna ve ilgili devletlere açıklayıcı bilgi vermeyi gerekli görmüştür. Öncelikle Sırlara bir beyanname yayınlamıştır.⁶⁵ Bu beyanname de:

"Dünyada evladının zararını isteyen baba yoktur. Bundan dolayı devletin Sırbistan'a asker ithalinden maksadı Sırbistan'ı ve ahalisini tahrip etmek için değildir. Ancak hiç sebep yokken bu kadar müddet rahat yaşayan halkı şu zararlara uğratanları ve silah ile devlete karşı duranları tedip içindir. Ehl-i ırz ve kendi halinde olan erkek ve kadın ve küçük ve büyük bütün ahali, devletin koruması altındadır. Osmanlı Devleti'nin Sırp milleti hakkında iyi niyetleri ve teveccühleri hiçbir zaman değişmedi ve değişmeyecektir. Devletin en büyük ümit ve arzusu birtakım fena adamların ve kendi menfaatleri için fenalık isteyenlerin Sırbistan içine yaptıkları karışıklıklarda ehl-i ırz ahalinin malen ve bedenlen bir zarara uğramaması ve memleketlerinin harap olmaması hususuyla kadınların ve çocukların ve ihtiyar ve biçarelerin himaye ve korunması

⁵⁸ *British Documents...*, C. 2, Doc. 378, s. 272.

⁵⁹ Özkan, *age*, s.271-272.

⁶⁰ Yuluğ Tekin Kurat, "1877-1878 Osmanlı- Rus Harbinin Sebepleri", *Belleten*, C. XXVI, S. 103, Temmuz 1962, s. 580.

⁶¹ Özkan, *age*, s. 272.

⁶² Özkan, *age*, s. 273.

⁶³ B. H. Sumner, *Russia and The Balkans 1870-1880*, Oxford at the Clarendon Press, 1937, s. 187-188.

⁶⁴ Mihailo D. Stoyanoviç, *The Great Powers and the Balkans 1875-1878*, Cambridge University Press, 1968, s. 89-90.

⁶⁵ Özkan, *age*, s. 273-274.

meselesidir” demiştir.⁶⁶

Osmanlı Devleti diğer devletlere de Sırp ve Karadağ hükümetlerinin savaşa başlamalarının kendisini meşru müdafaya mecbur bıraktığını bir beyanname ile bildirmiştir. Bu beyanname de Sırp halkına duyurulmuştur.⁶⁷ Beyannamede o zamana kadar olan olayların kısa bir özeti yapılmış ve Sırbistan’ın Bab-ı Ali tarafından verilen Paris Antlaşması ile güvence altına alınan imtiyazlar ve muafiyetlerden doğan iyilikleri düşmanlık ilan ederek kaybettiği belirtilmiştir.⁶⁸

Osmanlı kuvvetleri beş birlik halinde teşkilatlanmıştır. Bunlardan üçü Sırbistan’a, ikisi de Karadağ’a karşı görevlendirilmiştir. Sırbistan’a görevlendirilen birlik Vidin, Niş ve Yenipazar dolaylarında bulunmaktaydı ve bu kuvvetler Vidin’de Osman Nuri Paşa, Niş’te Ahmet Eyüp Paşa, Yenipazar’da Ali Paşa ile Mehmet Ali Paşa komutasında idi. Karadağ’a görevlendirilen İşkodra kolordusu Derviş Paşa, Hersek kolordusu ise Mahmut Muhtar Paşa’nın komutasında bulunmaktaydı. Silah altındaki askerin sayısı 300.000 iken, başlarında Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa bulunmaktaydı.

Drina, Timok, İbar ve Güney orduları olarak dört birlik şeklinde teşkilatlanan Sırp ordusunun Drina yani Yenipazar fırkası General Ranko Alimpiç, İbar fırkası General Zack, Timok fırkası General Leschanin ve Güney fırkası ise Rus Generali Çernayef komutasında idi.⁶⁹ Bunlardan sayıca ve silahça en önemli olanı Güney ordusu idi.⁷⁰ Sırp kuvvetleri muntazam ve gönüllüler olarak 150.000 kişiydi ve başlarında Başkomutan Prens Milan bulunmaktaydı.⁷¹ Sırp ordusunda askerler 20 yaşından 50 yaşına kadar askeri hizmet ile görevli idiler.⁷² Karadağ kuvvetleri ise 40-50.000 civarında idi.

Savaş Vidin, Niş ve Yenipazar taraflarından Sırpın saldırıya geçmeleri ile başlamıştır. Vidin komutanı Osman Nuri Paşa Sırpı durdururken, Niş’te Süleyman Paşa ve Hafız Paşa kuvvetleri de Sırpı hudutları içine çekilmeye zorlamıştır. Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa’ya Belgrad üzerine yürümesi ve Sırpı barışa zorlaması konusunda emir verilmiştir. Çünkü hızlı davranılmaz ve Sırbistan perişan edilmezse devletlerin müdahalesi olacağından ve bir ateşkes teklif edileceğinden korkulmuştur, Abdülkerim Paşa Sırp büyük kuvvetlerinin toplandığı Aleksinaç’a kuvvetlerini iki koldan göndermiş ve burayı kuşatmıştır. Burası güçlü şekilde sağlamlaştırıldığından kuşatma uzamış, Sırpı Vidin, Niş ve Yenipazar bölgesine saldırmaya başlamışlardır. Ancak Müşir Derviş Paşa Sırpı hezimete uğratmıştır.⁷³ Sırpı savaşın ilk iki haftasında iki büyük başarısızlık yaşamıştır.⁷⁴

Karadağ savaşta kuvvetlerini kuzey ve güney ordusu şeklinde ikiye ayırmış ve biraz başarılı olmuşsa da onlarla yapılan savaşlardan kesin sonuç alınamamıştır. Gerilla savaşı yapan ve arazileri de buna müsait olan Karadağlıları klasik savaş usulleriyle yenmek mümkün olmamıştır. İki taraf da birkaç kez yenilgiye uğramış ancak bu yenilgiler savaşı durdurmaya veya sona erdirmeye yetmemiştir.⁷⁵

3. Rus Gönüllülerin Gelişi

Sırpın perişan olmasıyla Belgrad’a geldiğinde eline aldığı sigarayı muzaffer olarak İstanbul’a girdiği gün yakacağını iddia eden General Çernayef’in de havası sönmüştür. Böylece Sırbistan’a dışarıdan gelen eşkıya grupları gibi Sırp asker ve subayları da savaştan ve Sırbistan’dan kaçmaya başlamışlardır.⁷⁶ Para ve askerce çok zor durumda kalan Sırbistan’da bazı subay ve askerlerden cesaretini kaybedenler Avusturya ve Macaristan’a kaçmaya başlamışlardır. Ayrıca askerlik hizmetinden kurtulmak için parmak ve kollarını kesen erler çoğalmış ve bunlar ölüm cezasıyla tehdit edildikleri halde bunun bir faydası görülmemiştir. Askeri çevirip savaşa sevk etmek için kamçı yerine kılıç ve tabanca kullandıkları ve adamları tehdit ettikleri halde yine fayda sağlanamamıştır.⁷⁷ Bunun üzerine ahalden evlerinde kalan az miktardaki kişiler de çağırılıp toplanmış ve Belgrad kırındaki Vraçatepesinde talim ettirilmeye başlanmıştır. Fakat kendilerine ne silah ne de elbise verilmemiş olduğundan bu şekilde savaşa sevk olunamayacakları ortaya çıkmıştır. Hükümet de gerekli elbise ve silahları nereden edineceğini bilmediğinden mecburen ahalinin elindeki silahları toplattırmaya karar vermiştir. Belgrad’da pek yaşlı ve pek genç adamlardan başka kimse kalmamıştır. Diğer insanlar politikaya asla önem vermeyerek bir ihtilal çıkışında yağma ve çalmayı düşünmeye başlamışlardır. Ahali için meydana gelen yenilgilerden ve

⁶⁶ ATASE, OSK Kutu:8 Gömlek:2 Belge:2/2-3-4, 11.04.1292 (23.06.1876), Ahmet Mithat Efendi, *age*, C.1, s. 302-305; Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılap*, Haz. İdris Nebi Uysal, Dergah Yay., İstanbul 2013, s. 260-262.

⁶⁷ Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, Haz. İ. Miroğlu, M. Derin, M. Halacıoğlu, Ö. Akdaş, İstanbul 1979, s. 209.

⁶⁸ Ahmet Mithat Efendi, *age*, C.1, s. 310-314.

⁶⁹ Özkan, *age*, s. 274-275.

⁷⁰ Nuza, *agm*, s. 734.

⁷¹ Özkan, *age*, s. 275.

⁷² Ali Fitri, *92-93 Osmanlı-Sırp Seferi ve Hal-i Hazır Darü'l-Harekatı*, İstanbul 1328, s. 17.

⁷³ Özkan, *age*, s. 275-276.

⁷⁴ Yovanoviç, *age*, s. 38.

⁷⁵ Özkan, *age*, s. 276.

⁷⁶ Mahmud Celaleddin Paşa, *age*, s. 220.

⁷⁷ ATASE, OSK Kutu:8 Gömlek:2 Belge: 2 /2-3-4, 11.04.1292 (23.06.1876).

umdukları başarıların sağlanmamasından dolayı üzölmüşlerdir denemeyeceğini, en mest olanların bile gelecekten korkmakta ve var olan hali gayet tehlikeli görmekte olduklarından hükümetin savaşa mutlaka son vermesi için barışı desteklemeye başlamışlardır.⁷⁸ Başkonsolos White da Sırbistan'ın eğitimsiz rençberlerinin görünüşte askeri birlik oluşturmak için mükemmel bir kaynak olmalarına karşın ölkelerinde süregelen savaşlarda muharebe etmek için gerekli nitelikleri kazanamadıklarını ve savaş meydanında kahramanlık göstererek elde edecekleri zaferden çok, evlerini ve çiftliklerini düşündüklerini Lord Derby'ye yazdığı raporunda belirtmiştir.⁷⁹ *Sabah* gazetesi de *Golos* adlı bir Rus gazetesinden alıntı yaparak, Sırların savaş kuvvetinin güçlü olmadığını, askerlerinin tüfeklerinin aynı marka değil farklı markalarda olduğunu ve bunun da kullanım esnasında tehlikeli olacağını belirtmiştir. Piyadeleri cesur olsa da Sırların başında bilgili ve yetenekli komutanlar olmadığını, süvari birliklerinin yetersiz, topçularının deneyimsiz olduğunu yazan gazete Sırp ordularında askerlerin çoğunlukla çocuk ve ihtiyarlardan oluştuğunu belirtmiştir.⁸⁰

Mühimmat ve üniforma krizi yaşayan ayrıca birlikleri de çok yorulan, taze takviye kuvveti olmadığından hep aynı birliklerle savaşa katılan Sırbistan ordusu savaş uzadıkça takviye eksikliğinden sayıca azalarak nitelik olarak daha da kötüye gitmiştir.⁸¹ Böylece Sırp prensliği subay asker, para ve savaş mühimmatı bakımından takviye kuvvet almadıkça durumunu düzeltemeyeceğini anlamıştır. Sırbistan bir yandan düşmanca hareketlerin bırakılması ve bir yandan da Slav cemiyetlerinden para ve Rusya'dan subay ve asker getirtmenin çaresini aramaya başlamıştır. Sırbistan Dışişleri Müdürü Ristiç, Belgrad'daki Rusya konsolosu ile bir görüşme yaparak Rusya'dan subay, asker ve para istemiştir.⁸² Bu görüşmeden birkaç gün sonra konsolos Prenslığın isteklerinin kabul edildiğini resmen Ristiç'e bildirmiş ve böylece Moskova hazinesiyile kışlalarından çıkan para ve askerler Belgrad'a yağmaya başlamıştır. Her gün 20-30 Rus subayı ile erleri Belgrad'a ulaşmaya başlamışlardır. Rusya'dan yola çıkan bu askerlerin her birine 150 ruble harcırah verildiğinden Sırbistan'a geldiklerinde bir para talep etmemişlerdir. Memleketeyn görünüşte bunların kendi toprağından geçmemesine dikkat ediyor gibi görünse de bu bir gösterişten ibaret olup gerçekte geçişlerine yardım etmekteydi. O sıralarda Memleketeyn ile Rusya arasında askeri bir mukavele düzenlenerek Rusya, Osmanlı Devleti ile savaşırda Memleketeyn'in de düşman ile birlikte olacağı söylenmekteydi. Hatta Rusçuk civarındaki Bergos adasında Ulah askerleri ile Osmanlı erleri arasında meydana gelen bir olay Memleketeyn'in açıktan açığa düşmanlığına işaret etmiştir.⁸³ İngiltere'nin Petersburg Elçisi Lord Loftus da Lord Derby'e gönderdiği telgrafında Moskova'da Sırbistan lehine gösteri yapıldığını yazmıştır.⁸⁴

Belgrad'daki Rus Konsolos Kartsov'a gönderdiği mektupta Panislavist Aksakov, Moskova Slav Hayır Cemiyeti tarafından gönderilen silahların teslimatı hususunda General Fadayev'e tam yetki verildiğini bildirmiştir. Ayrıca Aksakov Sırbistan'daki gönüllü Panislavistlere kendisini tam yetkili vekili olarak gösterebileceğini yazmış böylece Kartsov, Moskova Slav Hayır Komitesi başkanına vekalet etmiştir.⁸⁵ Aksakov ve Moskova'daki yandaşları çalışmalarını artırırken, hükümetin müdahalesi olmaksızın halka açık bir askere alma ofisi de kurmuşlardır. Moskova sokakları Slavların resmi üç rengi olan mavi, beyaz, kırmızı rozetlerle süslenirken, Moskova'daki kamp Sırbistan'a gönderilmek üzere subay toplamaya çalışan Slav komitesinin ajanları ile dolmuştur. Moskova Genel Valisi Prens Dolgorukov, Slavonik komitenin imzasıyla verilen ve Sırp ordusuna katılacaklarını belirten sertifikalı herkese vize vermekteydi. Demiryolu idaresi de ücretsiz bilet dağıtarak, bagaj ve erzakların ücretsiz taşımacılığını yapmaktaydı. Gönüllüleri taşıyan trenlerin kalkışı da basında övgülerle dolu methiyelerle yer almaktaydı.⁸⁶

Slavofiller otokratik rejimin destekçisi olduğundan Çar ve hükümet bu harekete kayıtsız kalmamıştır. Slav ideası uğruna yapılacak bir savaşın zorluklarının bilincinde olsa da hükümet Sırbistan'ı bırakmak istememiş ve ellerinden gelen yardımı yapmayı kabul etmişlerdir. Sırbistan'a gitmek isteyenlere izin vermişler ve gönüllülerin geçişinde kolaylık sağlamışlardır. Çar ordu manevralarından sonra muhafızlarına hitaben yaptığı konuşmada tüm gaye ve çabasının barışı korumak olduğunu ancak ölkenin onuru saldırıya uğradığında onu nasıl koruyup savunacağını da iyi bildiğini söyleyerek bu galeyanın üzerindeki etkilerini göstermiştir. Eylül başında Rus gönüllüler Sırbistan'a akın etmeye başlamıştır. Slav davası için savaşmaya gelenler arasında en yüksek sosyal statüden kimseler de bulunmaktaydı. Slav komiteleri sınırsızca para ve adam sevkıyatı yapmaktaydı. General Çernayef Sırbistan'da mutlak bir nüfuz elde ederken, Sırp Prensi ve hükümet onu son umut olarak görmekteydi.

⁷⁸ ATASE, OSK Kutu:9 Gömlek:45, Belge:45-2, 23.06.1292 (04.09.1876).

⁷⁹ *British Documents...*, C. 2, Doc. 438, s. 318.

⁸⁰ Sedat Bağırınan, *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2008, s. 33-34.

⁸¹ Yovanoviç, *age*, s. 84.

⁸² Mahmud Celaleddin Paşa, *age*, s. 221.

⁸³ ATASE, OSK Kutu:8 Gömlek:2 Belge:2/2-3-4, 11.04.1292 (23.06.1876).

⁸⁴ Mithat Aydın, "Osmanlı- Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, C.15, S. 15, 2004, s. 152.

⁸⁵ Özhan Kapıcı, *Osmanlı-Rus İlişkilerinde N. P. İgnatyev Dönemi ve Rusya'nın Osmanlı Siyaseti (1864-1877)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2013, s. 525-526.

⁸⁶ Sumner, *age*, s. 188-189.

Rusya harekete geçene kadar mücadeleyi sürdürmek isteyen Çernayef⁸⁷ Slav komitelerinden de arkası kesilmeyen taleplerde bulunmaktaydı. Moskova komitesinden orada akşam dualarında doğru düzgün şarkı söyleyebilen kimse olmadığı için seyyar ve kilise bir koro isteyebilecek kadar ileri gitmişti. Eylül ayında Aksakov'a birliklerine kışlık giysiler sağlaması için yalvaran Çernayef, Türkler bir ay daha tutulabilirse zaferin kendilerinin olacağını belirtmişti ve Aksakov da Rus kaynaklardan Sırbistan için büyük bir özel kredi ayarlamayı başarmıştı.⁸⁸

Belgrad metropolitine ve Preense 80.000 altın ve Rusya konsolosunun ismine 5.000 altın gönderilirken bunun yanı sıra general, subay ve doktorlar da gönderilmiştir.⁸⁹ Gönüllülerin bazıları orduda subaydı ve bu ateşli kampanya basında ve çeşitli toplantılarda yer bulmuştur. "*Boje Tsarya Hrani (Tanrı Çarı korusun*" tezahüratları eşliğinde Belgrad ve Morava vadisine doğru yola çıkmışlardır.⁹⁰ Rusya imparatoriçesinin başkanlığı altındaki imdat komiteleri tarafından yaralı Sırlar için 26 doktor ve 28 hasta bakıcı Peşte üzerinden Belgrad'a gönderilmiştir. Üzerlerinde Kızılhaç işareti olan bu kişilere tarafsız sayılarak dokunulmaması, Osmanlı askerinin bunları gördüğünde iyi muamelede bulunması Vidin, Niş, Yenipazar, Mitroviçe ve Bosna komutanlıklarına bildirilmiştir.⁹¹ Hocabeğ'e gelerek Kalas'a giden Nazenin vapurunda da 150'den fazla Rusya subay ve gönüllülerinin bulunduğu ve vapur Sünne'ye geldiğinde bunların elbiselerini değiştirdikleri bildirilmiştir. İskeleye gönderilen özel memur da gerçekten vapurda o miktarda kişi olup, elbiselerinin her birinin bir türlü olarak içlerinde subay, doktor ve cerrah da bulunduğunu rapor etmiştir.⁹² Rus hükümetinin resmi ajanları gazete muhabiri ve hastane görevlisi kisvesi altında Sırbistan ve Karadağ'a savaşı sürdürmeleri için yardım eden emekli subaylara destek vermekte tereddüt etmemişlerdir.⁹³ Bu doktor ve cerrah elbiseleriyle geçenlerin çoğunun subay oldukları anlaşılmıştır. Hatta Rusya askerinin Moldovan kıyafetinde Memleketeyn treniyle her gün 50'şer 60'şar Sırbistan'a girişleri devam etmekte olup bunların asker oldukları da ayak atışlarından ve ayaklarında Rusya'ya mahsus çarık olmasından anlaşılmıştır. Ara sıra 5'er 10'ar nakledilen ve geçirilen sandıkların üzerinde de Kızılhaç işareti olmasından dolayı güya yaralıların tedavisi için kurulan özel cemiyet tarafından gönderilmiş eşya itibarı ile sandıkların muayene edilmediği fakat içlerinde silah ve cephane olduğuna şüphe duyulmadığı Bükreş'ten özel vasıta ile alınan sağlam bilgiden anlaşılmıştır. Memleketeyn Kamarası 2. Başkanı da 10-15 güne kadar 200.000 Rusya askerinin geleceğini sözlü olarak akranlarına beyan etmişse de bu söz "*Kazaklar dındaşlarına yardım için gönüllü gitmek istediklerinden yanlıştır*" diye değiştirilmek istenmiştir.⁹⁴ St. Petersburg Slav komitesi tarafından özel olarak teçhiz edilen 120 Don Kazak'ından oluşan bir müfrezede de vardı.⁹⁵ Yine Teknof vapuruyla Rusyalı 23 subay geçmiş ve Avusturya'nın Fedrik vapurunda sivil elbiseli Rusyalı 8-10 subay ile 100'e yakın er olup, erlerden bazılarının üzerini değiştiremeyerek Rusya askeri kıyafetleriyle olduğu bizzat görülmüştür.⁹⁶ Bir süreden beri Hocabeğ yoluyla Kalas'a çıkıp oradan trenle karayoluyla Tuna üzerinden, deniz yoluyla Rusya'dan kıyafet değiştirerek akın akın subaylar ve gönüllü adıyla askerler ve cephaneler gelmekte olduğu bildirilmişse de ilk kez açıktan resmi elbise ile gidenler görülmüştür.⁹⁷ Dolayısıyla günlük olarak Eflak ve Avusturya yoluyla grup grup geçip Sırbistan'a giden Rusyalıların adedi ve sayısı pek çoğa ulaşmıştır.⁹⁸ Bu Rusya askerlerinin harcırahları verildikten başka dönüşlerinde de iki derece rütbe terfisi ve Rusya'da işleyecek maaşlarının verileceği, Sırbistan'da da ayrıca maaş verileceği araştırmalardan öğrenilmiştir.⁹⁹ Turnuseverin'e gelen 260 Rusya gönüllüsü Kladova yoluyla Sırbistan'a gitmiş ve General Nasolliki'nin de onlarla birlikte olduğu rivayet edilmiştir. Yine birer gün arayla 14, 30 ve 23 subay ve 100 Rusya gönüllüsü de Turnuseverin'e gelmişlerdir. Bunların hepsi Sırbistan'a Kladova yoluyla girmişlerdir.¹⁰⁰ Turnuseverin tüccar vekaletinden gelen telgrafta savaşın başından beri Sırbistan'a gitmek için gelen Rusya gönüllülerinin miktarının takriben 2500 kişi olup, bunların 200'ünün subay olduğunu bildirilmiştir. Ancak Sırbistan'dan gelen üç Bulgar, orada bulunan Rus gönüllülerin sayısının 400 subayla beraber 6500'e ulaştığını ifade etmiştir.¹⁰¹

Osmanlı Devleti'nin Berlin Elçisi Ethem Paşa, Dışişleri Bakanı Saffet Paşa'ya gönderdiği mektubunda, Almanya Dışişleri Bakanı ile görüşüğünü yazmıştır. Onun "*savaşın gaddar şekilde olmamasına dair emir gönderildiğini ve bu savaşlarda da Bulgaristan'da olan gaddar hareketler meydana gelmez*" diye konuşması

⁸⁷ Stoyanoviç, *age*, s. 90.

⁸⁸ MacKenzie, *age*, s. 240.

⁸⁹ Özkan, *age*, s. 277.

⁹⁰ Sumner, *age*, s. 189.

⁹¹ Özkan, *age*, s. 277.

⁹² BOA, HR.SYS. 1398/14 27.08.1876.

⁹³ *British Documents...*, C. 2, Doc. 364, s. 267.

⁹⁴ BOA, HR.SYS. 1412/2-14 27.07.1876.

⁹⁵ Sumner, *age*, s. 190.

⁹⁶ BOA, HR.TH. 21/32 30.09.1876.

⁹⁷ BOA, HR.SYS. 1412/2-13 27.07.1876.

⁹⁸ BOA, HR.TH. 21/32 30.09.1876, BOA, HR. SYS. 1412/2-22 27.07.1876.

⁹⁹ BOA, HR.SYS. 1412/2-41 27.07.1876.

¹⁰⁰ BOA, HR.TO. 517/2 13.09.1876.

¹⁰¹ BOA, HR.TO. 122/134 15.09.1876.

üzerine kendisinin “*savaşın dostane ve insaniyetle olmasını istiyoruz*” cevabına güldüğünü belirtmiştir. Askerlerimizin yaptığı hareketlerin ise gerçek olmadığını, Bab-ı Ali'nin doğru araştırmalarına göre Sırlar tarafından birçok köy, mabet ve okulun yakılıp yıkıldığını ve Yunanistan'ın birçok yerlerinde ahalisinin klefi¹⁰² olmayı şeref saydıkları gibi, Karadağ ve Sırbistan ahalisinin de hayduk yani haydut olmayı o derece şeref sayarak öğündüklerini, asla merhamet ve insaniyetleri olmadığını, bununla birlikte Bab-ı Ali tarafından esirlere güzel bakılması ve alınan yerlerin lüzumsuzca mahvedilmemesi ve yıkılmamasına dair kesin emir verildiğini söylediğini, bunun üzerine onun memnun olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³ Sırlar savaş esnasında Şehirköy, Ürgüp ve Kurşunlu'da köy ve kasaba halkına karşı kötü davranmışlardır. Halkın üzerine top ateşi açarak pek çoğunun ölümüne ve yaralanmasına yol açmışlardır. Yine Yenipazar kasabası halkına saldırarak eziyet ettikleri, hatta bu eziyeti Osmanlı ordusuyla birlikte hareket eden Hristiyan ahaliye karşı da yaptıkları, kendilerinin bu zulümden kurtarılmasını isteyen ve İstanbul'a Sadrazamlık makamına telgraf gönderen kişilerin yazdıklarından anlaşılmıştır.¹⁰⁴

Sırlar, yaptıkları saldırıların durdurulması ve Osmanlıların da Sırp topraklarına geçerek Aleksinaç'ı kuşatmalarıyla ümitsizliğe düşmüşlerdir. Prens Milan barışın sağlanması için büyük devletlerin yardımını almaya karar vermiş ve 24 Ağustos'ta altı devletin konsoloslarından Bab-ı Ali ile Sırbistan arasında aracılık yapmalarını istemiştir. Ayrıca bu barışa Karadağ'ın dahil edilmesini istemiş ve barış ve asayişin amacının tam olarak sağlanması için bunun gerekli olduğunu belirtmiştir.

Rusya'da ise kamuoyu aynı sıralarda Osmanlı Devleti aleyhinde olup, tehdit edici bir hale ulaşmıştır. Osmanlı zaferlerinden dolayı Slav taraftarları ve Ruslar çok üzülmuşlerdir.¹⁰⁵ Bu konuda Osmanlı Devleti'nin St. Petersburg Elçisi Kabuli Paşa, Dışişleri Bakanı Saffet Paşa'ya gönderdiği mektubunda Sırlar yenildikçe, Rusyalıların kendilerini tutamayıp alenen imparatoru ayıplamaya başladıklarını, gazetelerin de saçma sapan yazmaya cesaret ettiklerini, bu durumdan devlet memurlarının korkmaya başladığını ve gazetelerin dilini değiştirmeleri için çalıştıklarını belirtmiştir. Oradan istifasını vererek Sırbistan'a giden subayların dönecekleri zaman eski rütbelerinden mahrum kalacaklarının İmparator tarafından subaylara ifade edilmiş olduğunun gerçek suretle temin edildiğini, halkın ise buna kötü şekilde bakıp Avrupa'ya karşı alenen Sırların himayesi için Osmanlı Devleti ile savaşın lüzumunu pervasızca söylediklerini ifade etmiştir. Gerçi Prens Gorçakof'un “*halk ne söylerse söylesin, gazeteler ne yazarsa yazsın, devlet bildiği politikadan dönmez ve bu gübürtülerin ehemmiyeti olamaz*” dediğini ama “*yalnız bu iş için değil ilerisi için de çok zararlı olacağını görenler teessüf etmektedirler*” diye yazmıştır. Ayrıca Belgrad'dan gelen telgraflarda güya bir orman içinde 20 kadar Sırp'ın yakılarak ağaçlara asılmış olduğunun yazıldığını, şimdi de böyle iftiralara kalkıştıklarını belirtmiştir.¹⁰⁶ Slav taraftarlarının ve Rusların çok üzgün olarak hazlarını Osmanlı Devleti'ne iftira ile aldıklarını belirten Kabuli Paşa, Prens Gorçakof'a gazetelerin iftiralarından şiddetli bir şikayette bulunduğunu, onun da gazetelerin hürriyetlerinden bahsederek, Rusya'da kamuoyunun Slavlar lehinde bulunduğunu saklayamayacağını belirttiğini soru-cevap şeklinde konuştuklarını sonra da zafer haberlerinin geldiğini belirtmiştir.¹⁰⁷ Kabuli Paşa Slav takımının kabinenin ve imparatorun bile aleyhinde buldukları belli olduğundan gazetelerin üç devlet ittifakını alenen beğenmeyerek hüküme bu ittifakın yürüteni imparator bulunduğundan onun aleyhinde yürümeye kadar cesaret ettiklerini, bu halin Rusya'ca ileride belasının ortaya çıkacağı tahmin edildiğini, *Hemşehri* namında bir Rus gazetesinin bu üçlü ittifak hakkında fazlaca ileri gittiğinden yalnız sokaklarda satılmasını men etmekten başka hükümetçe hiç bir şey yapılmadığını belirtmiştir. Subayların özellikle Slavlar içinde ve Moskova eyaletinde bulunanların istifasını verip Sırbistan'a gitmekte olduklarını bunu bir süre imparatorun men etmek istediği fakat dayanamadığının söylendiğini bunun doğruluğunun bilinmesinin zor olduğunu ancak politikacılar olan yerliler ve yabancıların bu inançta olduklarını, özellikle İngiltere ve Fransa elçilerince bunda şüphe olmadığını belirtmiştir. Moskova'dan gönüllü olarak hayli adamlar gittiğinin rivayet edildiğini, Hocabeğ'den top ve mühimmat gönderildiğini işittiğini, konsolosa bunun araştırılmasını defalarca yazdığını, onun da “*ben de işitiyorum fakat bir eser ve alameti görülmek mümkün olmadı*” cevabını verdiğini yazmıştır.¹⁰⁸ Kabuli Paşa yine General Çernayef'in Sırbistan'a gidişinden önce onun idaresi altında bulunduğu gibi hala dahi düşüncelerinin taraftarı ve Slav birliğinin neşredilme vasıtası olup Rusya politikası hakkındaki tavır ve ihtilalci dili ve zararlı aldatıcılığı sebebiyle üç defa ihtar ve tembihten sonra nüshalarının sokakta satılmasının men edildiğini, Rusya hükümetinin hoşgörüsünü suistimal eden gazetelerin neşriyatından kamuoyunca hasil olan büyük heyecandan

¹⁰² Yunanca hırsız anlamındadır. Özellikle Mora'nın Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra bu hakimiyete karşı çıkan dağ kabilelerinden bazıları Venediklilerle iş birliği içinde hayatlarını hem Türkleri hem Rumları soyarak sürdürürken, bazıları ise Osmanlı yönetimini kabul ederek armatolos olmayı seçmişlerdir. Ne var ki bölgenin coğrafyası nedeniyle bu klefleri tamamen kontrol altına almak mümkün olmamıştır. Ünsal Başak, “Yunanca Kaynaklara Göre Filhelen Taburu ve Peta Muharebesi”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, Mart 2023, 11(34), s.138.

¹⁰³ BOA, Y.EE. 44/13 1293.Ş.13 (02.09.1876).

¹⁰⁴ Naci Şahin, “XIX Yüzyıl Sonrasında Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyo-Kültürel Etkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, Haziran 2006, s. 65-66.

¹⁰⁵ Özkan, *age*, s. 278.

¹⁰⁶ BOA, Y.EE. 44/85 1293.Ş.16 (05.09.1876).

¹⁰⁷ BOA, Y.EE. 44/84 1293.Ş.11 (31.08.1876).

¹⁰⁸ BOA, Y.EE. 44/86 1294.Ş.21 (30.08.1877).

doğacak zararı şimdi anlamış olduğundan Belediye Başkanı General Trepof'un elçiliğe gelerek *Monde Russe* gazetesinin nasıl olduğunu beyanla ahaliyi ihtilale ve hükümeti fikirlerin galeyasının zararlı sonuçlarına uğratması muhtemel olan gazetelerin hareketlerini ayıpladığını ve Sırbistan'da telef olan Rusya subaylarının matem töreninde bulunmak bahanesiyle 100-150.000 kişi tarafından bazı gösteriler icra edileceğini ifade ettiğini belirtmiştir. Kendisinin de kamuoyunun daha çok galeyana gelirse sorumluluğun bizzat ona ait olacağını söylediğini, bunun üzerine Trepof'un haber evrakı ile diğer matbuatın geçici teftiş ve nezaret altına alınması için Varşova'da bulunan imparatora bir yazı göndermenin nasıl olacağını beyan ettiğini, Rusya gazetelerinin aleyhimize kullandıkları dilin yakında değişeceğini umduğunu belirtmiştir.¹⁰⁹ O sıralarda Moskova gerçekten de galeyan halindeydi. İngiltere'nin Petersburg Elçisi Lord Loftus, Moskova'da Sırbistan lehine gösteriler yapıldığını, 10.000 kişinin bir Grek kilisesi ve onun General Çernayef'e bağlı dini mensuplarını taşımakla görevli kimselerin ayrılışını seyretmek için demiryolunda toplandıklarını, daha sonra da hükümet binasına yürüyerek bir dini ilahi söylediklerini, memnuniyetsizlik ifadelerinin İmparator Aleksandr ve Slavlar adına kayıtsız kalan hükümete karşı olduğunu Lord Derby'ye yazmıştır.¹¹⁰

Gelişmeler bu yönde iken Osmanlı Devleti'nde hükümdar değişikliği olmuştur. 31 Ağustos 1876'da V. Murad tahttan indirilmiş, II. Abdülhamid tahta geçmiştir. 1 Eylül'de Türk kuvvetleri Morava vadisinde General Çernayef'i ikinci defa yenmiştir. Dolayısıyla II. Abdülhamid'in tahta geçişi hayırlı bir olayla başlamıştır.¹¹¹

Prens Milan'ın savaşın tatili ve barış için aracılık istemiş olmasından İngiltere son derece memnun olmuştur. Savaş devam ederse büyük devletlerin işe karışacağına ve bunun sonuçlarının vahim olacağına, bu fırsatın kaybedilmemesine dair Sir Henry Elliot'u görevlendirmiştir. Bu konuda Lord Derby, Elliot'a gönderdiği yazılarda Bulgaristan olayları dolayısıyla İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne sempatisinin kaybolduğunu, İngiliz toplumunda öfke oluştuğunu, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaşa girerse olabilecek Avrupa savaşını İngiltere'nin önleyemeyeceğini belirtmiştir. Mayıs 1876'daki Bulgar ayaklanmasının bastırılmasına dair hikayeler Temmuz 1876'da İngiliz gazetelerinde yer almış ve kamuoyunda Türk aleyhtarlığı oluşmuştu. Bu Türk düşmanlığının başını çeken de Liberallerin lideri Gladstone idi. Onun 6 Eylül 1876'da yayınladığı broşür Türklerin Avrupa'dan kovulması gerektiğini savunmaktaydı. İngilizlerin mütareke teklifi diğer büyük devletler tarafından da kabul görmüş ve devletlerin tarafsızlıkları sona ermiştir. Osmanlı Devleti ise Sırbistan ile büyük devletlerin aracılığı ile mütareke yapmayı reddetmiştir. Çünkü o Sırp Prensligi'ni kendi egemenliğinde saymaktaydı ve amacın mütarekeyle savaşın Osmanlı Devleti'ne kazanımlarını engellemek ve Sırbistan'ın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin savaştan önceki hale getirmek olduğunu biliyordu. Sonrasında genel mecliste oybirliği ile barışın kabulüne karar verilmiştir. Büyük devletler de barışın şartlarının görüşülmesini mütarekenin ilanına bağlamak istemişlerdir. Ancak bu zaten reddedildiğinden kabulü mümkün olmamıştır. Asıl barış kararına kadar 10 gün süre belirlenmiş ve bu süre 13 Eylül'e kadar sınırlanmış, bu süre zarfında da Osmanlı askerinin gerekli ihtiyaçlarının sağlanması ve saldırıların ertelenmesi için emir verilmiştir. Karşıdan saldırı olmadıkça savunmada kalınması da istenmiş, Sırlar da kendilerine yapılan şiddetli uyarılardan dolayı korkuya kapılmış ve ölçülü harekete başlamışlardır. Nihayet 14 Eylül'de barış şartları tespit edilerek büyük devletlere bildirilmiştir. Sırp prensinin İstanbul'a gelmesi ve bağlılık arz etmesi, muhafızlığı Sırp prensinde olan fakat Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu 4 kaleye eskiden olduğu gibi Osmanlı askeri yerleştirilmesi, millet askerinin Sırbistan'da olmaması, asker sayısının 10.000'i geçmemesi, 2 bataryadan çok top olmaması, verilen 3 fermanın eksiklerinin tamamlanması ve fazladan konulanların iptali, savaş tazminatı ödenmezse faizinin vergiye eklenmesi, Osmanlı hükümetinin Belgrad-Niş demiryolunu kendi memurları ya da Osmanlı şirketi vasıtasıyla yapmaya hakkının olması belirlenen şartlardı.¹¹²

Bu şartlar Osmanlı kamuoyunun baskısı altında belirlenmişti. Çünkü o sırada Sırbistan aleyhine kamuoyunda müthiş bir galeyan vardı ve halk ancak Sırbistan'ın adının haritadan silinmesiyle ferahlayabilirdi.¹¹³

Karadağ'ın ise eski halinde kalması Bab-ı Ali'ce kararlaştırılmıştır. Bu şartlar kabul edilmesinden itibaren 24 saat zarfında düşmanlık bitirilecek, Prenslikle barış tesis edilecek ve Bab-ı Ali'nin bu yumuşaklığından her taraf yararlanacaktı. Ancak İngiltere şartları beğenmemiş ve diğer devletlerin aynı düşündüklerini bildirerek Sırbistan ve Karadağ'ın savaş öncesi hallerinin devamı ile Bosna ve Hersek'e özerklik verilmesi ve Bulgaristan'da da buradaki gibi özerklik olması şartlarını öne sürmüştür.

İngiltere'nin istekleri Osmanlı ordularının başarılarını olmamış gibi gösterdiğinden ve Bosna, Hersek, Bulgaristan'da Osmanlı egemenliğini zayıflattığından Osmanlı Devleti şartları reddetmeye karar vermiştir.

¹⁰⁹ BOA, HR.SYS. 1949/82 07.09.1876.

¹¹⁰ Aydın, agm, s. 152.

¹¹¹ Özkan, age, s. 279.

¹¹² Özkan, age, s. 279-281.

¹¹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995, s. 23.

Yabancı müdahalesine fırsat vermemek için de meşrutiyet idaresinin ilanına karar vermiş ve kararını da ilgili devletlere bildirmiştir.¹¹⁴

Tüm bu görüşmeler esnasında Sırlar, Osmanlı Devleti'nin şartlarını çok ağır bulup reddetmişlerdir. Prens Milan tarafından Sırbistan başkomutanlığına getirilen Rus Generali Çernayef de duruma tamamen hakim olarak, ülkedeki barış taraftarlarını sindirmiştir. Rus yardımlarından ve Avrupa devletlerinin de harekete geçmemelerinden cesaret alan Sırlarda ise savaş taraftarlığı galip gelmiştir.¹¹⁵ Rusya harekete geçinceye kadar mücadeleyi sürdürmek isteyen Çernayef 16 Eylül'de Prens Milan'ı Sırbistan Kralı ilan etmiş ve bunun silahlı çatışmaların sürmesi için yeterli olacağını düşünmüştür.¹¹⁶ General Çernayef 4 (16) Eylül'de Deligrad'dan Parakin (Paraçin) kaymakamı Bokişeviç'e çektiği telgrafta “ *Burada ve komşu yerlerde bulunan askerlerin gösterişli ve birleşik şekilde Sırp Beyi Milan Obrenoviç'i I. Kral Milan Obrenoviç unvanıyla Sırp Kralı ilan ettiklerini size tebliğ ederim*” diyerek bu konuda kral hazretlerine de bir telgraf çektiğini belirtmiştir. Bu ilan sırasında General Protiç'in, kendisinin ve başpapazın konuştuklarını ve dua edildiğini sonrasında askerlerin kral, kraliçe ve veliaht prensi iç ve dış düşmanlardan son nefese kadar koruyacaklarına yemin ettiklerini ifade etmiştir.¹¹⁷

Başkonsolos White, Prens Milan ve onun vekilinin bu bildiriye kendi onayının verilmediğini söylemek için karargâha Savaş Müdürü'nü gönderdiklerini belirtmiştir. Rus İmparatorluğu'nun da konseye “*bu bir delilik eylemidir*” çağrısını yapan bir telgraf gönderdiğini White, Lord Derby'ye gönderdiği telgrafta bildirmiştir.¹¹⁸ Osmanlı Devleti'nin Viyana Elçisi de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Prens Milan'ın asker tarafından ne kadar zorlanırsa ve ısrar edilirse edilsin yine kral unvanını kabul etmeyip reddedeceğinin ve bu niyetini icrada sebat edeceğinin Viyana'daki Sırp memuru tarafından Avusturya devletine bildirildiğini Avusturya Dışişleri Müsteşarı'nın kendisine ifade ettiğini bildirmiştir.¹¹⁹

Bir ordunun en üst komutasını üstlenecek bir adam olmayan Çernayef'i düşmanları Deligrad'da etrafi kalabalık bir kadroyla çevrili şekilde manifestolarla meşgul olan ve bu işi Milan'ı bağımsız bir Sırbistan'ın kralı ilan etmeye kadar vardırıran sıradan bir politikacı olarak tanımlamaktaydı. Kişisel olarak cesur ve dürüst bir insan olarak nitelenen Çernayef, Ruslar arasındaki eski askerler tarafından askerler ve köylülerce çok sevilen mükemmel bir komutan olarak tarif edilmiştir.¹²⁰

4. Savaşın Tekrar Başlaması ve Gönüllü Akını

Mütareke ve barış şartlarının görüşüldüğü sırada Sırbistan, ordularının noksanlarını tamamlamaya çalışmış, Rusya'dan küçük subay¹²¹, subay ve silah ile savaş malzemesi getirtilmiştir. Ayrıca savaş malzemesini sağlamaştırmışlar ve İngiltere ile büyük devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine döndüğünü görünce 25 Eylül'de tekrar savaşa başlamışlardır.¹²²

Rusya'nın yardımlarına dair Osmanlı Devleti'nin St. Petersburg elçisi de Dışişleri Bakanlığı'na bir yazı göndermiştir. Slav komiteleri tarafından Sırbistan'a gönderilen gönüllüler ile nakdi yardımların hala devam ettiğini, bu gönüllülerin çoğunun günlük işlerde çalışan ve bazıları şan ve şöhret peşinde bir takım askeri subaylar da olup bunların öteden beri sefil şekilde vakit geçirdiklerini, gelecekte perişan bir hale uğrayacak olan ileri gelenlerden Komarov, Kont Mosin Poçkin, Kont Kotoviçin, Dimitrif, İsmailof, Tebkerof, Demçikov gibi hem güç hallerini örtmek ve hem de avanelerinin baskısından kurtulmak kastıyla gönüllü gruplarına sığınanlardan olduğunu belirtmiştir. 15'inin istifalarını vermiş subaylardan ve hepsi 30 kişiden oluşan bir grubun Petersburg'dan gittiklerini, bunların hepsine dönüşlerinde bir ziyafet çekilip, sefer masrafları namıyla ellerine 100 rubleden 200 rubleye kadar para verilmekte olduğu ve hepsinin günlük elbiseleriyle bulunduğu halde Varşova, Viyana ve Peşte yoluyla Belgrad'a gittiklerini, kendi araştırmalarına nazaran o güne kadar gönüllü yazılan büyük ve küçük subayların miktarının 400 veyahut 500'e ve erlerin dahi 1500'den 2000'e ulaştığını ifade etmiştir. İcraatların ve fesadın merkezinin Moskova şehri olduğunu, orada ahalinin hükümet konağında toplanıp Osmanlı Devleti ile savaşılmasını talep ederek bir takım gösteriler yaptıklarına dair bir haberin yayıldığını sonradan bu haberin tasdik edilmemiş ise de Moskova'nın Petersburg'dan fazla heyecan içinde bulunduğunun belli olduğunu, Moskova'ya bunu araştırmak için elçiliğin askeri ataşelerinden Kolağası Rasim Efendi'nin gönderildiğini bildirmiştir. Moskova şehri ahalsinin Slavların menfaatine olarak kışkırtma ve teşvikte

¹¹⁴ Özkan, *age*, s. 281-282.

¹¹⁵ Baykal, *agm*, s. 244-245.

¹¹⁶ Stoyanoviç, *age*, s. 90.

¹¹⁷ BOA, C.MTZ. 14/667 1293.Ş.15 (04.09.1876).

¹¹⁸ *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Diplomacy of the Powers, 1876-1878*, Part I, Series B, Vol. 3, General Ed. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Ed. David Gillard, University Publications of Amerika, 1984, Doc. 59, s. 16.

¹¹⁹ BOA, HR.TO. 123/24 25.09.1876.

¹²⁰ Sumner, *age*, s. 190-191.

¹²¹ Astsubay

¹²² Karal, *age*, s. 23.

bulduklarını, Moskova ve Petersburg arasındaki rekabetin olduğunu, Moskova ahalisinin de Sırları bu derece desteklemesinin hükümete muhalefet etmek maksadına dayandığını yazmıştır.¹²³ Kabuli Paşa bir hafta sonraki yazısında ise, Kolağası Rasim Efendi'nin Petersburg'a döndüğünü, onun topladığı malumatın şimdiye değin kendisinin bildirdiği hususları doğruladığını, hemen her gün Sırbistan'a para ve gönüllü gönderildiğini, heyecanla gönüllü yazılmakta olduğunu, Rasim Efendi'nin gönüllü yazılan yere giderek aşağı seviye kişilerden olduklarını gördüğünü, bunlara her ev için 5 ruble verilmekte olduğunu ve gönüllü yazılır yazılmaz komite memurları marifetiyle takım takım Kişinev ve oradan da Yovakof adlı bir kişi vasıtasıyla Belgrad'a kadar gönderilmekte olduğunu araştırmıştır. Moskova'da 37 tahsilat komiseriyle biri asker yazmaya ve diğeri para toplamaya mahsus iki komite olup bu komitelerin şehrin en kalabalık yerlerinde daimi şekilde toplanmakta ve yerel memurların ise bunların faaliyetlerine göz yumarak ve belki de yardım ederek onları dağıtmak için nadiren müdahale etmekte olduklarını, Rasim Efendi'nin bu gönüllülerin miktarını 5000 tahmin ederek, Moskova'da yapılan gösteriye dair bir bilgi alamadığını belirtmiştir. Kendi araştırmasına göre Moskova'da imparatorun özel gününde yaklaşık 10.000 kişi toplanarak imparatoru tebrik ve Osmanlı ülkesinde bulunan Slavlara yardım edilmesini isteyen bir dilekçeyi valiye takdim etmek istemişlerse de polis tarafından dağıtılmış ve bu suretle Omladina cemiyetinin teşebbüslerinin sonuçsuz kaldığını, o sırada ahali tarafından gerek hükümet ve gerek imparatorun aleyhinde saldırılar ve tehditler olduğunu, bir süredir özellikle imparatorun Kırım'a gidişinden beri polisin bir kat daha gözetimini artırdığını, akşam saat 10'dan sonra meykenelerin(?) kapanmasını tembih ederek gazetelere de bazı ihtarlar gönderdiğini, düşmanlığın tatili üzerine Rus gazetelerinin dillerini değiştirdiğini çünkü Sırbistan'ın büsbütün harap ve perişan olduğunu düşündüklerinden barışın iadesi ve asayişini temenni ettiklerini belirtmiştir.¹²⁴ Kabuli Paşa Mösyö Giers ile olan mülakatında onun gönüllü yazılması hususunda ne hükümet ne de memurlar tarafından hiçbir şekilde teşvikte bulunulmadığını, Sırlara Rusya'da meyl ve muhabbetin açık olduğunu ve memurlardan çoğu Belgrad'a gitmek üzere istifalarını verdiklerini ve hükümetin bunları engellemeye muktedir olmadığı muhakkak ise de miktarların abartıldığını ve huduttaki Rusya konsoloslarından alınan malumata nazaran Sırbistan'a giden gönüllülerin adedinin 1500'ü geçmediğini, hükümetin subayların istifalarını kabul etmemeye çalışmış ise de kamuoyu tarafından sonradan vuku bulan baskı üzerine bunlardan bir kısmının istifalarını kabule mecbur olmuş olduğunu, gönüllülerin sadece Rusyalılardan ibaret olmayıp her bir millettendir olduğunu söylediğini belirtmiştir.¹²⁵ Yine Kabuli Paşa, Saffet Paşa'ya gönderdiği mektubunda Sırbistan'dan giden Rusyalıların adedinde abartı olduğunu, Rusyalıların taraftarlıklarında bu alemde kimsenin şüphesi olmasa da 15.000 kişi gitmiş olduğunu kabul etmemek gerektiğini bildirmiştir.

Ayrıca Sırbistan'a gitmek arzusunadaki subayların istifasının bir süredir kabul edilmediğini, bunu Rusyalıların savaş olacağı hususuna isnat ettiklerini hatta imparatorun Livadya'dan döneceği ve Petersburg'a gelip askere savaşa hazır olmalarını ilan edeceğinin halk arasında söylenmekte ve oldukça söz anlar adamlar tarafından da işitilmekte olduğunu yazmıştır. Fakat kendisinin bunu Mösyö Giers'den sorduğunda asla malumatı olmadığını söylediği gibi arkadaşlarına da aynı şekilde söylediğini, eğer gerçekten imparator dönecekse ya bir savaş veyahut bir iç ihtilal korkusundan başka bir şeye isnat edilemeyeceğini, kendisinin dönüşünü beklemediğini bildirmiştir.¹²⁶ Aynı tarihlerde Peşte Konsolosluğu'ndan alınan bir yazıda da dost ve tarafsız bulunan Macaristan'dan Rusya gönüllüleri ve daha doğrusu Rusya askerinin hala geçtikleri, bunların miktarını araştırarak bir vasıtası olmadığını ancak abartıya dayanmayan ve halkın rivayetine itimat edildiği takdirde geçen hafta yalnız Peşte'den 400 ve Orşova'dan da 2000 Rusya gönüllüsünün geçtiğini bildirmiştir. Biraz malumat almak için Tuna vapur kumpanyası direktörlüğüne müracaat ettiğini, kumpanya direktörünün bu gönüllülerin içlerinden birçoğunun adı bilet aldıkları ve tam vapur parası verdikleri cihetle miktarlarını layıkıyla tayin edemediğini, bir de Sırbistan'da bulunan Rusya gönüllülerinin gerçek miktarı ve Adakalesi mustahfiz askerlerinin bir bölümüyle bu gönüllülerin birkaçı arasında Orşova'da vukua gelen hadiseye dair *Peşter Luid* (Pester Lloyd) gazetesinin yazdığı bir bendin bir kat daha malumat olunması için ekiyle takdim edildiğini belirtmiştir. Bosna kıtasının tamamen bastırılan ihtilalinin yeniden alevlendirmek üzere birçok Rusyalının Avusturya ve Macaristan'dan geçtiklerini Peşte'de bazı kimselerin kendisine haber verdiğini, her ne kadar bunun doğruluğunu temin edemese de Avusturya ve Macaristan memurlarının görmezden gelmesi sayesinde Sırbistan'da olduğu gibi Bosna kıtasında da karşımızda yakında bir Rusya ordusu göreceğimizin açık olduğunu, Tuna Vapurları Direktörü Mösyö Mokyazay'ın birçok tüccarın kendisine müracaatla kumpanya vapuruyla Belgrad'a 600 hayvanın nakli için söyletiğini ve 160 hayvandan ibaret olan birinci kafilenin 20 Eylül günü çıkarılacağını ifade ettiğini ifade etmiştir. Lom Palanka yakınında Akif vapuruyla Avusturya'nın Pensa vapuru arasında gerçekleşen çarpışma esnasında Pensa vapuru kaptanının Akif vapurundaki yolculara kendisinin kaptan olduğu vapura gelmelerini söylediğinde yolcular kaptanın davetini red ile yüzerek Vidin'e çıkamadıkları halde telef olmayı bir dost devlet sancağına sahip olup da Rusyalı taşıyan bir vapura binmeye tercih edeceklerini söylediklerini belirtmiştir.¹²⁷ Zaten Sırların Lozniçe ve Şabats taraflarına asker sevk etmekte oldukları gibi

¹²³ BOA, HR.SYS. 1236/52 14.09. 1876.

¹²⁴ BOA, HR.SYS. 1949/84 21.09.1876.

¹²⁵ BOA, HR.TO. 123/45 20.09.1876.

¹²⁶ BOA, Y.EE. 44/89 1294.N.25 03.10.1877.

¹²⁷ BOA, HR.TO. 330/55 18.09.1876.

beraberlerinde hazır bulunmak üzere 7-8.000 kadar eşkiya ve gönüllü toplamakta oldukları ve buna karşılık mevcut askerlerin yetersizliği eski Bosna Valisi İbrahim Paşa tarafından da bildirilmiştir. Bunun üzerine Bosna'da bulunan askeri kuvvetlerin artırılması için 8 tabur daha nizamiye askeri gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁸

Aynı tarihlerde Memleketeyn'de olan Turnuseverin ve Hırşova kazalarına Vidin Mutasarrıfı tarafından gönderilen bir adamın getirdiği habere ve bilgiye göre Negotin'in arka taraflarında 20.000 Sırp askeri toplanıp bunlardan Zayçar askeri firkası üzerine veyahut beri taraflara saldıracak ve Memleketeyn treniyle 180 kadar Rusya subay ve erleri ile 10 vagon dolusu cephanenin Sırbistan'a geçtiğini ve her gün Memleketeyn yoluyla Sırbistan'a Rusya askeri geçmekte olduğu gibi Peşte'den vapur ile önceki gece Belgrad'a 400 kadar Rusyalının gelmiş olduğunun rivayet edildiğinin anlaşıldığını yazmıştır.¹²⁹ Bükreş'ten ise 300 Rus gönüllüsüyle dolu tren geçmiş, bir süre sonra da 42 vagonlu 2 tren Rus gönüllüleriyle dolu şekilde Bükreş'ten Sırbistan'a gitmiştir. Rus gönüllülerinin Sırbistan'a geçişleri görüldüğü gibi Memleketeyn yoluyla olmaktadır. Esir alınan bir Rus subayı da Rusya'dan Sırbistan'a subayların ne şekilde gönderildiğiyle ilgili bilgi vermiştir. Ayrıca yüzbaşı rütbesine kadar bütün taburların subaylarının Rusyalı olduğu da esirlerin ifadelerinden anlaşılmıştır. Baştanbaşa Ruslarla dolan ve bir Rus vilayeti haline gelen Sırbistan'da¹³⁰ Belgrad'da bulunan Rusya subayları Sırp subaylarına kendilerinin verdiği emirlerden başkasını icra etmemeleri hakkında da emir vermişlerdir. Rusyalılar Belgrad kalesiyle şehrin mustahfiz askerleri kumandanlıklarını zapt etmek için Venedik'in *Onlar Meclisi Engizisyon Cemiyeti* gibi bütün Sırbistan için bir zabıta heyeti oluşturmak düşüncesinde gibi görünmüşlerdir. Sırlar, Mösyö Ristiç vatanlarını Rusyalılara teslim ettiğinden ve Sırbistan'ın bir Rusya eyaleti ve Prens Milan'ın da bir Rusya kaymakamı gibi bulunmasından dolayı çok üzümüşlerdir.¹³¹ Sırbistan'ın her bir kuvveti Çernayef'in eline geçmiş, askeri kuvvetleri, top, tüfek gibi askeri mühimmatı, maliyesi, subayları, kısacası her şeyi geçmiştir.¹³² Sırbistan'ın hududu Venedik Denizi'nden Adalar Denizi'ne kadar genişletilmedikçe ve Rusya devleti İstanbul ve Bulgaristan'ı ele geçirmedikçe barışın iadesine yer olmadığını ve bu cihetle Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşın muhakkak bulunduğunu da General Çernayef ile diğer Rus komutanlar Sırlara beyan etmişlerdir. Semlin konsolosunu bunları bildirdikten sonra Rusya'nın insaniyet namıyla kullandığı politikasının altında Slav birliği meselesinin gizli olduğunu Memleketeyn yoluyla Sırbistan'a gelen Rus gönüllüleri ile Rusya'dan gönderilen para yardımlarının bunu ispatladığını hatta o sırada Belgrad'a 100 kişi daha Rus gönüllüsünün ulaştığını belirtmiştir. Rusya'nın şu andaki savaşta kullandığı politikanın düşmanlığın tatili veyahut Osmanlı Devleti'nin vaat ettiği ıslahat ve düzenlemeyi icra için değil fakat asi vilayetlere özerklik idaresi sağlanmasıyla Slav birliğini oluşturmak ve bu münasebetle Osmanlı ülkesinin ele geçirilmesini kolaylaştırmak maksadına dayandığını Avrupa diplomatlarının şimdiye kadar anlamadıklarına teessüf olduğunu ifade etmiştir.¹³³

Turnuseverin ticaret vekili de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazısında oradan demiryolu ile Sırbistan'a gitmek üzere geçen Rusya gönüllülerinin adedinin 324 kişi olduğunu, 34'ünün küçük ve büyük rütbede subay olduğunu, aralarında 5 Çerkes ile Vukaloviç'in oğlu ve refakatinde Rusya'dan dönmekte olan 3 Hersekli'nin mevcut olduğunu belirtmiştir. Subayların çoğunun revolver ve kılıçlar ile silahlı oldukları halde Tuna nehri üzerinden Kladova yoluyla Sırbistan'a geçtiklerini, Kladova kalesi muhafızının Rusyalılara araba ve hayvan ve nakliye vasıtası vesaire nakliye tedariki için Sırp idaresi tarafından emir aldığını, kendi araştırmalarına ve Rusya subaylarının ifadesine nazaran bu günlerde silahlarıyla ve mühimmatlarıyla beraber gelecek Rusya gönüllülerinin durumları beklenmekte olduğunu bildirmiştir.¹³⁴ Yine Vidin mutasarrıfı da 260 Rusyalının silahlı olduğu halde Eflak'ın Turnusever'in iskelesinden silah atarak Sırbistan'a geçtiklerini ve ertesi gün de 240 kişinin yine aynı yerden Fethülislam'a geçip Adakalesi önünden İblatke (?) kasabasına vararak Deligrad adlı vapura binerek Belgrad tarafına geçtiklerini, bir sonraki gün de 60 kişinin aynı yerden Sırbistan'a geçtiklerini bildirmiştir. Bunların içinde Çerkes kıyafetinde birçok adamlar bulunduğu ve Çerkes diliyle de konuştukları ve bu haydutların Belgrad ve Negotin taraflarına gittiklerini Adakalesi müdürünün araştırmalarından anlaşıldığını, durumun gelişine göre

“Moskof eşkiyasının Çerkes kıyafetinde bu haydutları Çerkezistan taraflarındaki Kazaklardan toplayıp Sırbistan'a göndermeleri yeni kurulmuş hile olmak lazım gelir. Şöyle ki bir aralık fırsat buldukça bunları hudud boyunda bulunan bizim Çerkezistan köylerine salıverip her çeşit fenalıkları yaptırmak ve oraya bizim Çerkes yiğitlerinden yapılan işler şüphesini iştirmek ve şununla beraber bizim karakolları bu kıyafet ile aldatmak için olduğunda şüphe yoktur. Bundan dolayı işin şimdilik gazeteler vasıtasıyla halk nazarına konulması lüzumu arz ederim” demıştır.¹³⁵

¹²⁸ BOA, A.MKT.MHM. 480/91 1293.C.10 (03.10.1876).

¹²⁹ BOA, A.MKT.MHM. 481/28 1293.N.21 (10.10.1876).

¹³⁰ Özkan, *age*, s. 283-284.

¹³¹ BOA, HR.TO. 108/56 05.10.1876.

¹³² Özkan, *age*, s. 284.

¹³³ BOA, HR.TO. 108/70 22.10.1876.

¹³⁴ BOA, HR.TO. 330/44 30.09.1876.

¹³⁵ BOA, HR.SYS. 1412/2-83 27.07.1876.

Turnuseverin'deki Tüccar Vekaleti'nin yazısında 3 Kasım akşamında 150 Rusya gönüllüsünün demiryoluyla ulaşıp ertesi gün Kladova gemisiyle Sırbistan'a geçtikleri, 5 Kasım'da ise Turnuseverin'e bir vapur ve bir de şilep ile 600 Rusyalının geldiği, içlerinde birçok subay ve General Novazlof ile binbaşı bulunduğu halde o gün demiryolu ile Rusya'ya gittikleri, bunların çoğunun yaralı olduğu, bunlardan iki subayın ifadesine göre "15.000 Rusya gönüllüsünden savaşın başından mütareke akdine kadar savaş meydanında 12.000'inin kaldığı ve savaş felaketinden dolayı Sırların halinin pek fenalaşmış olduğundan artık Osmanlı ordusu aleyhine söz edecek takati kalmamış iken mütarekenin yapılması Sırbistan'ı tamamen harap olmaktan kurtarmıştır" dedikleri belirtilmiştir.¹³⁶ Aynı tarihlerde Sırbistan'daki Rudnik nahiyesinden Rusçuk'ta birine akrabasının gönderdiği mektup tercümesinde şunlar yazılmıştır:

"Bizim Sırbistan büyük bir ateşe uğradı. Savaşın büyüğü Aleksinaç'da gerçekleşti. Zeker(?) ve Belgrad ve diğer istihkamları dolanıp Alacahisar kazası hududunu aştılar ve Bulgar Morava nahiyesini hemen tamamen yaktılar ki beldeye planı üzerine yapılmış olan çok büyük hanlar, okullar ve kiliseler bütün bütün harap oldular.

Osmanlı askeri Alacahisar'a iki saat mesafede İşligofça'ya(?) kadar ilerledi. Mütareke olmamış olsa idi hemen Alacahisar'a gireceklerdi. Bizim Sırp askeri gerçekten mertçe karşı koymaya çalıştı ve çok telef verdiler. Sonuçta Şabats ve Valyevo, Rudnik ve Ragoyifçe kazalarının birinci sınıfı ve muntazam askerimizin iki taburu büsbütün telef oldu. Çünkü Osmanlı'nın kuvveti çok idi. Osmanlı askerinin ve komutanlarının maharetleri çok olduğunu ve hatta Osmanlı askeri ve Belgrad ve sair kavi istihkamlar üzerine gitmeyip I. Koca Bonapart'ın usulünde hareket ettiklerini bizim askerler rivayet ediyor. En çok verdiğimiz telef gönüllülerden imiş. Çünkü onlar Moskoflar gibi keskin rakı içip nasıl telef olduklarını dahi bilmezler imiş. Bizde yaralı çoktur. En çoğu elinden yaralıdır. İkinci ve üçüncü sınıflar istirahat için evlerine geldiler."¹³⁷

6 Kasım'da Petersburg'dan alınan yazıda Rus Çar'ının maiyetiyle Petersburg'a dönüşü büyük zafer rengini kazanacağı, özellikle Moskova'da hükümdar ve hanedanını kabul için pek çok hazırlıklar yapıldığı, gerçi Rusya ahali her sene imparatorun sonbahar ikametgahından dönüşü sırasında sadakat ve bağlılık sunma merasimi yapmakta iseler de Çar'ın 6 Kasım'da Balkan Hristiyanlarının imdadına acele yetişmek azminde bulunduğunu beyan etmiş olduğundan gösterinin gayet şaşalı suretle icra edileceği yazılmıştır.¹³⁸ Aynı tarihte Petersburg'dan aldığı bir mektubu neşr eden *Politische Correspondenz* gazetesi de bu tarihten birkaç gün sonra Çar tarafından Livadya'dan dönüşünde Moskova'da söylediği nutkun Sırbistan'a ait sözlerini yayınlamıştır.¹³⁹ Yine Petersburg Sefareti'nin malumatında şu bilgiler verilmiştir:

"Rusya'nın ultiatomuyla hasıl ettiği sonuçtan halkın pek de memnun değildir. Zira her ne kadar Sırbistan'ın ülkesini genişletme hakkındaki haris düşüncesini desteklemek Rusya'nın hatırından bile geçmemiş ise de Türklerin galyan hareketlerinin önüne çekilen engelleme seddi Güney Slavlar için yeterli sayılmıyor. Sırlar dahi kendisi için sebatla savaşan Rusya gönüllülerini haincesine terk ederek kaçtıklarından dolayı başa kakılıp ayıplanıyorlar. Sırbistan'ın Çar hükümeti tarafından edilen nasihat ve ihtara aykırı olarak ve yalnız sonradan alçakçasına ihanet ettikleri yiğit Rusya gönüllülerine güvenerek askersiz ve ancak millet askeri diye toplanan bir takım korkak neferler ile nasıl savaş ilan ettiğine gazeteler ile bütün halk şaşırıyorlar. Ruslar ümitsiz bir şey için sel gibi kanlarını döktükleri halde yine Sırlar tarafından savaş meydanında yalnız bırakılmıştır. Şimdi bir gazete "evlatlarımızı iade ediniz" diyor. Ve bu ses bütün Rus gönüllerinde aksi atış buluyor. Rusların Türkiye'deki Slav kardeşleri hakkında açık olan meyl ve sevgileri gereğince bunlara yardım için hemen Çar'larının bir emrini beklemekte iseler de Sırlara olan nefret ve düşmanlıkları günden güne artmaktadır. Sırlar yenilgilerine kendileri sebebiyet vermişken kahraman Rus gönüllülerine kusur atfederek haklarında iftira etmeye utanmıyorlar. Petersburg gazetelerinde yazılan Sırbistan mektuplarında düşmanlık izleri görülmektedir. Şurası teessüf edilecek şeydir ki Sırlar çoğunlukla kolay firar edebilmek için kendilerini kavgaya yüreklendiren Rusya subaylarını savaş meydanlarında arkalarından vurup telef etmişlerdir. Çernayef'in Nikoliç tarafından telef edildiği havadisi duyulmuşsa da bu havadis Mösyö Ristiç tarafından resmen tezip edilmiştir. Sonuçta Rusyalılar ile Sırlar arasında nefret ve soğukluk günden güne artmakta ve Çernayef ile gönüllülerin derhal Sırbistan'dan çıkıp dönmeleri talep olunmaktadır."¹⁴⁰

Sırp resmî gazetesinin neşrettiği bir bend ise Osmanlı ülkesinin istilası için Slavların ibraz ettikleri meyl ve gayretlerin bir ifadesi olduğundan tercümesi Semlin Konsolosluğu'ndan Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Buna göre:

"Rusyalıların Belgrad'da etmekte oldukları edepsizlik o dereceye varmıştır ki hiçbir Sırp ailesi memleket içinde olsun gezinmeye cesaret edemiyor. Bir dükkan veya mağazaya girdikleri zaman ellerine gelen eşyayı gasb ediyorlar. Hatta Belgrad ahali bunun üzerine Prens Milan ile memleket müdürlerine şikayet etmişlerse de her halde sabretmeleri lazım geldiği cevabını almışlardır. Askerlik hizmetinden firar

¹³⁶ BOA, HR.TO. 331/2 06.11.1876.

¹³⁷ BOA, A.MKT.MHM. 481/49 1293.Za.12 (29.11.1876).

¹³⁸ BOA, HR.TO. 618/24 18.11.1876.

¹³⁹ BOA, HR.TO. 108/72 18.11.1876.

¹⁴⁰ BOA, HR.TO. 618/24 18.11.1876.

edenler pek çok ise de savaş bundan çok sürecek kış esasında olursa aç ve bilaç kalan ailelerini beslemek ve Rusların kötü muamelelerinden kurtulmak için hepsinin silahlanacakları şüphesizdir”

Semlin Konsolosu, General Çernayef ordusunun gereken 25.000 erin toplanması için 18 yaşından 50 yaşına kadar kişilerin silah altına alınmasını talep ettiğini, 22 Ekim 1876'da Prens'in oğluna Miloş namını verdiklerini, Belgrad ahalisinin mevcut durumun Sırbistan'a pek uygun olduğunu ve herhalde Rusya'nın arabuluculuk edeceği zannında bulduklarını bildirmiştir.¹⁴¹ Bundan birkaç gün sonraki yazısında ise Semlin Konsolosu, Sırp'ların sonradan uğradıkları yenilgi ile ahalinin son dereceye ulaşan hali üzerine Ristiç, İstefçoboviç ve Groviç'i içeren savaş taraftarlarının barışın kurulması lüzumunu Belgrad'da neşretmeye ve desteklemeye giriştiklerini ifade etmiştir. Bunların taraftarlarından olup meclis üyelerinden bulunan Mösyö Macaroviç ile daha başka kişilerin de kahvehanelerde “*her halde barışın akdedilmesi lazım olduğunu ve Sırbistan ahalisinin büsbütün şiddetli fakirliğe düştüklerini ve sonbaharda çiftçilik yapamadıkları cihetle gelecek sene de kutluk olması tabii olacağını ve memurlara dahi maaş verilemeyeceğini*” alenen söylemekte ve şimdiki durum taraftarları Mösyö Ristiç ile taraftarlarının nüfuzlarını tamamen kırmak niyetiyle her yerde “*savaşa başlandığı gibi son vermek lazım olduğu ve Sırp'ları yalnız Rusya'nın kurtarabileceği*” yolunda söz söyleyerek zorluk çıkartmakta olduklarını belirtmiştir. Sırp ordusunda dahi Rusyalıların aleyhinde fevkalade hoşnutsuzluk doğduğunun izleri görülüp, Sırp subayları Sırbistan'ın özerklik idaresini Çernayef ile maiyetinde bulunan adamlardan kurtarmak üzere ya ihtilal veyahut bunlara suikast etmek düşüncesinde olduklarını belirtmiştir. Lakin gerek askeri kuvvet ve gerek top ve tüfek gibi savaş mühimmatları ile maliye ve subay sonuçta şimdiki halde Sırbistan'ın her bir kuvveti Çernayef'in elinde olduğunu ve Sırp'larca vukua gelen ölümler de Rusyalılar ile tamamlandığı cihetle eğer savaş devam edecek olursa Sırbistan'da yalnız Rusyalılar kalacağını şüphesiz olduğunu bildirmiştir.

O, “savaş esiri olduğu halde İstanbul'da tahliye edilmiş olan ve kıyafetleri temizce olarak Belgrad'a varan Sırp askerinden 12 kişi ihanet edecekleri zan ve şüphesi üzerine hapse atılmıştır. Gönüllülere gelince bunlar her gün vatanları tarafına dönüyorlar, Rusya konsolosu dahi her halde 6 haftalık bir mütareke akdedileceğine dair General İgnatiyef'ten bir telgraf almıştır. Belgrad'da Osmanlı askerinin Cuniz'i zapt ederek Parakin'e doğru ilerlemekte oldukları söylenmektedir. Belgrad'da bulunan konsoloslar ile İngiliz vesair muhabirler benden malumat talep ediyorlar” demiştir.¹⁴²

23 Eylül'de yani Sırp'ların savaşa başlamalarından önce Rus Çarı, Avusturya-Macaristan imparatoruna bir mektup göndererek, Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte harekete geçmeyi önermiş, büyük bir Sırbistan kurulmasını reddettiğini de ifade etmiştir. Fakat imparator bu teklifi reddederek, bir mütarekenin yapılmasını istemiştir. Osmanlı Devleti bunu reddederse o zaman Avusturya ve Rusya ortak hareket edebilirdi. İngiltere'de ise Liberal Parti lideri Gladstone Bulgaristan ile ilgilendiğinden Çar, İngiltere'nin Bulgaristan'ı kontrolüne almasından korkmuştur. Osmanlı Devleti'ne karadan ve denizden baskı yapılmasını teklif eden Çar'a İngiltere ve diğer devletler olumsuz yanıt vermişlerdir.¹⁴³ Çar ise Ekim 1876'da Kırım Livadya'da askeri ve sivil danışmanlarıyla Osmanlı Devleti'ne girişilecek askeri hareketin planlarını görüşmeye başlamış, Ekim ortalarında da bir savaş planını Çar kabul etmiştir. Planda amaç Bulgaristan'ı kurtarmaktı ve İstanbul da bu amacın gerçekleşmesi için ve son çare olarak işgal edilecekti. Fakat Osmanlı Devleti'nin yıkılması söz konusu olmayacaktı.¹⁴⁴

İngiltere savaş devam ederken Osmanlı Devleti'nden Avrupa devletlerinin teklif ettikleri barış şartlarını kabul etmesini veya en azından bir ay süreyle mütareke akdine razı olmasını istemiştir. Osmanlı Devleti ise, Sırbistan ve Karadağ asilerini resmi muharip tanımadığından, Sırp ve Karadağlılar adına devletlerle 6 aylık bir süre için yani Mart ayına kadar mütareke imzalamaya karar vermiştir. Rusya ise 6 aylık mütareke değil 6 haftalık bir mütarekeyi talep etmiştir. Bu talep İngiltere ve Almanya tarafından kabul görmemiştir.¹⁴⁵

Osmanlı kuvvetleri 19 Ekim'de Cunis mevkiinde karargâh kurmuş olan Çernayef'in kuvvetlerine saldırmış ve 29 Ekim'de bu mevziler Osmanlıların eline geçmiştir. Çernayef karşı saldırıda bulunmuşsa da yenilmiştir. Sırp ordusunda böylece panik oluşmuş, Horvatoviç kumandasındaki Sırp'lar çekildiğinden Çernayef de Deligrad mevkiini terk etmiştir. Böylelikle aylardır direnen Aleksinaç teslim olmuş, Belgrad yolu açılmış, Sırbistan'ın işgali de kolaylaşmıştır. Yenilgi Belgrad'da büyük heyecan uyandırmış Prens Milan Çar'a telgraf çekerek “*Sırbistan'ı kurtarmak için Allah' tan sonra size güveniyorum*” demiş ve Rusların müdahalesini istemiştir.¹⁴⁶ 31 Ekim'de Rus Elçisi İgnatiyef, Çar adına Bab-ı Ali'ye bir nota vermiş ve Osmanlı Devleti, Sırbistan ve Karadağ ile 48 saat içerisinde 6 haftalık veya 2 aylık bir mütareke yapmadığı takdirde bütün elçilik personeliyle İstanbul'u terk edeceğini bildirmiştir. Çar ise yanında Panislavistlerle birlikte Livadya'dan Petersburg'a dönerken “*Tanrı kutsal görevimizin ifasında bize yardımcı olsun*” demektedir. Sonunda Osmanlı Devleti

¹⁴¹ BOA, HR.TO. 330/50 23.10.1876.

¹⁴² BOA, HR.TO. 108/61 30.10.1876.

¹⁴³ Özkan, *age*, s. 285-286.

¹⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 509.

¹⁴⁵ Özkan, *age*, s. 286-287.

¹⁴⁶ Karal, *age*, s. 24.

Sırbistan ve Karadağ ile 2 aylık mütareke teklifinin kabul edildiğini bildirmiştir. Mütareke imzalanmasının ardından 4 Kasım'da İngiltere Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında ıslahat yapılması amacıyla İstanbul'da bir konferans yapılmasını devletlere kabul ettirmiştir. Bu konferansa Paris Anlaşması'nı imzalayan devletler katılacaktır.¹⁴⁷ Rusya İngiltere ile karşılıklı restleşme içerisindeydi ve savaşa bahane aramaktaydı. 12 Kasım'da kolordusunun seferberliğini de emretmiştir. Osmanlı Devleti hem Rus tehdidinden kurtarmak hem de Avrupa devletlerini gücendirmemek için 18 Kasım 1876 konferans teklifini kabul etmiştir. 11 Aralık'ta Rus Elçiliği'nde toplanarak konferansın gündemini görüşmeye başlayan temsilciler 21 Aralık'ta tamamlamışlardır. İstanbul Konferansı 23 Aralık 1876'da Haliç Tersanesi'ndeki Bahriye Nezareti'nde toplantılara başlamıştır.¹⁴⁸ Konferansta 4 bölüm halinde Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a ait kararlar alınmıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın sınırları genişletilirken, Bosna ve Hersek'in iki özerk vilayet olarak, valilerin devletlerin onayı ile atanması ve burada yerli milis kuvvetlerinin olması, vergilerin üçte birinin yerinde harcanması, Bulgaristan doğu ve batı şeklinde ikiye ayrılarak bu vilayetlerin başına Hristiyan vali getirilmesi, burada da Bosna-Hersek gibi özerk yönetim uygulanması, Bulgaristan ve Bosna-Hersek'teki reformların yabancı devletlerin temsilcilerinden meydana gelen komisyonların gözetiminde yürütülmesi ve bu komisyonun güvenliği için 5000 Belçika askeri gönderilmesi alınan kararlardandı. Bu kararları Osmanlı devleti reddetmiş ve 20 Ocak'ta konferans dağılarak delegeler de İstanbul'u terk etmişlerdir. Rusya ile ilişkiler de gerginleşmiştir.¹⁴⁹

5. Sırbistan ile Barış İmzalanması

Konferansın dağılmasından sonra mütarekenin bitişi de bir aydan az zaman kaldığı için Sırların barışa hazır olduğu anlaşılmalı ve Bab-ı Ali'nin fikirlerini anlatması için ilk mahkeme üyelerinden Pertev Efendi görevlendirilmiştir. Görünüşte görevi iki tarafta olan esirlerin değiştirilmesini Sırp hükümetine tebliğ etmek olan Pertev Efendi aslında Sırların Osmanlı Devleti'ne özürlerini bildirmeleri halinde bu işin iyi neticeleneceğini onlara bildirecekti. Sırbistan ve Karadağ prenslerine telgraflar da gönderilmiştir. Prens Milan savaşa son vermek için Bab-ı Ali ile doğrudan doğruya görüşmeye memnuniyetle hazır olduğunu bildirmiş, Osmanlı koşullarını kabul etmiş ve 28 Şubat 1877'de Sırbistan ile barış antlaşması imzalanmıştır. Böylece Sırbistan savaş öncesi duruma dönmüştür.¹⁵⁰ Barış anlaşmasıyla Osmanlı sancağının Belgrad kalesine önceden olduğu gibi Sırp bayrağıyla beraber çekilmesi, Sırp Prensiği'nin ülkesi içinde komşularının güvenliğini ihlal eden silahlı gruplar ve gizli örgütler kurulmasını yasaklaması, Ermeni ve Yahudilerin ayin özgürlüğüne ve diğerlerinin haklarına sahip olması, son olaylarda suçlu olup affedilen Osmanlı tebaasıyla birlikte Sırların da affedilmesi, Sırp ve Osmanlı askerlerinin imtiyaz hattı dışında ele geçirdiği yerlerin anlaşma tarihinden sonra 12 gün içinde boşaltılması şartları kabul edilmiştir.¹⁵¹

İstanbul'da Dışişleri Bakanı'nın konağında Sırp özel memurları Filip Hristiç ve Dimitri Matič tarafından imzalanan barış maddeleri millet meclisi tarafından onaylanmıştır. 3 Mart 1877 tarihli telgrafla Prens Milan barış esaslarını tamamen tasdik ve teyit ettiğini bildirmiş, 4 Mart 1877'de¹⁵² verilen fermanla Sırbistan'ın savaştan önceki hali iade edilmiştir. Komşu eyaletlerden Sırbistan'a gidenler ile Osmanlı ülkesine sığınmış olan Sırp ahalisinin evlerine dönüşüne izin verilmiştir. Fermanla Osmanlı ülkesinin parçalarından olan Sırbistan'ı savaş fenalıklarından kurtarmak ve eski haline döndürmek üzere Osmanlı Devleti'nin tekliflerinin kabulüne Mösyo Hristiç ve Matič'in İstanbul'a gelerek Sırbistan'ın savaştan önceki halinin iadesine izin verildiği belirtilmiştir.¹⁵³ Komşu eyaletler gayrimüslimlerden olup Sırbistan'a kaçanlar hakkında da genel af çıkarılmış, Sırp Prensiği de Sırbistan'dan diğer tarafa geçenlerin dönüşlerine izin vermiştir.¹⁵⁴

Sırların Osmanlı Devleti'nin şartlarına razı olup barış yapmaları Rusları fevkalade hırslandırmıştır. Topraklarında Rus gönüllüsü ve patrikleri için "*Sırbistan bizimdir ve oraya dair olan konular Rusya'ya aittir*" demişlerdir.¹⁵⁵ Karadağ ile bir barış yapılmamıştır. Rus etkisinde olan Karadağ Çar'a doğrudan müdahale fırsatı vermek için savaşın sürmesini istemekteydi. Bundan dolayı Karadağ ile mütareke 13 Nisan'a kadar uzatılmıştır. Daha sonra 93 Harbi patlak verecektir.¹⁵⁶

SONUÇ

Ülkesindeki Slav taraftarı rüzgârdan dolayı istemeyerek de olsa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden Sırbistan Prensi Milan Obrenoviç bu kararından pişman olmuştur. Savaş öncesinde ülke içindeki muhalefetin savaş taraftarı olmasıyla onlara karşı koyamayan ve kendisinin de selefi Mihail gibi bir suikasta uğramasından

¹⁴⁷ Armaoğlu, *age*, s. 509-510.

¹⁴⁸ Özkan, *age*, s. 289-290.

¹⁴⁹ Armaoğlu, *age*, s. 513-514.

¹⁵⁰ Özkan, *age*, s. 293.

¹⁵¹ Ahmet Mithat Efendi, *age*, s. 431-435, Özkan, *age*, s. 292-293.

¹⁵² Özkan, *age*, s. 294.

¹⁵³ Ahmet Mithat Efendi, *age*, s. 436.

¹⁵⁴ Özkan, *age*, s. 294.

¹⁵⁵ ATASE, ORH Kutu:2-9 Belge:58 28.12.1292 (12.03.1877).

¹⁵⁶ Özkan, *age*, s. 295.

korkan Milan ülkesinin tarumar olmasına sebep olmuştur. Rus gönüllüleri ve subaylarını ülkesine dolduran Milan onların davranışlarından dolayı halkın tepkisini çekmiştir. Rus gönüllüleri Sırp halkına saygısızca davranmışlardır. Dolayısıyla ilk başta gayet güzel başlayan ilişki sonradan nefrete dönüşmüştür. Rus General Çernayef'in popülaritesi de ilerleyen zamanda düşmüş, tepkilerin hedefi haline gelmiştir. Uğradıkları ağır yenilgiden ve tüm Sırbistan'ın işgale uğramasından korkan Sırlar yine Rus desteğiyle bu zor durumdan kurtulmuşlar ve ateşkes yapılmıştır. Daha sonra Rusya'nın tepkisine rağmen Osmanlı Devleti ile barış yapan Sırbistan eski haline dönmüştür.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM), 481/49, 480/91, 481/28.

Sadaret Mektubi Umum Vilayat (A.MKT.UM), 1470/87, 1472/ 93, 1476/57-2, 1479/23.

Cevdet Tasnifi Eyalat-ı Mümtaze (C.MTZ), 14/667.

Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti (HR.SFR.1). 181/16.

Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi (HR.SYS), 160/12, 160/5, 1398/14, 1412/2-14, 1412/2-83,1412/2-13, 1412/2-22,1412/2-41,160/8, 160/9, 1949/82, 1236/52, 1949/84.

Hariciye Nezareti Tahrirat (HR.TH), 21/32.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR.TO), 299/1, 330/19, 517/2, 122/134, 123/45, 330/55, 123/24, 108/56, 108/70, 330/44, 331/2, 618/24, 108/72, 330/50, 108/61.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), 44/13 44/ 32, 10/21, 44/85, 44/84, 44/86, 44/8.

Genelkurmay Askeri Tarih Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Arşivi

Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) Koleksiyonu Kataloğu (ORH), Kutu:2-9 Belge:58.

Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi Koleksiyonu Kataloğu (OSK), Kutu:8 Gömlek:2 Belge: 2 /2-3-4, Kutu:9 Gömlek:45, Belge:45-2.

2. Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876, Part I, Series B, Vol. 2, General Ed. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Ed. David Gillard, University Publications of Amerika, 1984.

British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Diplomacy of the Powers, 1876-1878, Part I, Series B, Vol. 3, General Ed. Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Ed. David Gillard, University Publications of Amerika, 1984.

3. Telif Eserler

Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılap*, C.1, Yay. Haz. Tahir Galip Serhatlı, Selis Yayınları, İstanbul 2004.

Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılap*, Haz. İdris Nebi Uysal, Dergah Yay., İstanbul 2013.

Ali Fitri, *92-93 Osmanlı-Sırp Seferi ve Hal-i Hazır Darü'l-Harekatı*, İstanbul 1328.

AYDIN, Mithat, "Osmanlı- Sırp, Karadağ Savaşlarında İngiltere'nin Balkan Politikası", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (OTAM) Dergisi*, C.15, S. 15, 2004, s. 139-163.

ARMAOĞLU, Fahir, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999.

BAĞIRGAN, Sedat, *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa 2008.

BAŞAK, Ünsal, "Yunanca Kaynaklara Göre Filhelen Taburu ve Peta Muharebesi", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, Mart 2023, 11(34), s.120-150.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Şark Buhranı ve Sabah Gazetesi (1876)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. VI, S. 4, Eylül-Ekim 1948, s. 219-258.

- DJORDJEVIĆ, Dimitriye, *Revolutions Nationales des peuples Balkaniques 1804-1914*, Belgrad 1965.
- KAPICI, Özhan, *Osmanlı-Rus İlişkilerinde N. P. İgnatyev Dönemi ve Rusya'nın Osmanlı Siyaseti (1864-1877)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2013.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995.
- KURAT, Yuluğ Tekin, "1877-1878 Osmanlı- Rus Harbinin Sebepleri", *Belleten*, C. XXVI, S. 103, Temmuz 1962, s. 568-592.
- LAFFAN, R. G. D., *The Serbs the Guardians of the Gate*, New York 1989.
- MACKENZİE, David, *Serbs and Russians*, New York 1996.
- Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, Haz. İ. Miroğlu, M. Derin, M. Halacoğlu, Ö. Akdaş, İstanbul 1979.
- NUZA, Fehmi, "1293 (1877/1878) Osmanlı Rus Seferi II", *Türk Kültürü*, S. 180, Ekim 1977, s. 732-751.
- ÖZDEM, Ali Gökçen, *Karadağ'ın Osmanlı Egemenliğine Karşı Mücadelesi: 1830-1878*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2012.
- ÖZKAN, Ayşe, "Sırbistan'ın Bosna-Hersek Üzerindeki Emelleri ve Faaliyetleri (1878-1908)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43, Nisan 2016, s. 854-869.
- ÖZKAN, Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yay., İstanbul 2011.
- ÖZKAN, Ayşe, *Bağımsızlıktan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na Sırp (1878-1918)*, IQ Yay., İstanbul 2013.
- ÖZKAYA, Yücel, "1293 (1877-1878) Osmanlı-Rus Savaşı'nda Avrupa Devletlerinin Tutumu ve Bosna Hersek Olayı", *9. Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, C. 2, Ankara 2006, s. 313-327.
- POPOVIĆ, Vasily, *Evropa i Srpsko Pitanje Periodu Oslobocenja 1804-1918*, Belgrad t.y.
- STOYANOVİĆ, Mihailo D., *The Great Powers and the Balkans 1875-1878*, Cambridge University Press, 1968.
- SUMNER, B. H., *Russia and The Balkans 1870-1880*, Oxford at the Clarendon Press, 1937.
- ŞAHİN, Naci, "XIX Yüzyıl Sonrasında Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyo-Kültürel Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, Haziran 2006, s. 63-82.
- YERLİKAYA, İlhan, "Sırp-Karadağ ve 93 Savaşı'nın Vakit Gazetesinde İşlenişi", *Askeri Tarih Bülteni*, S. 41, Ağustos 1996, s. 26-42.
- YOVANOVİĆ, Slobodan, *Vlada Milana Obrenovića*, C. 2, Belgrad 1934.

EKLER

EK-1

General Mihail Çernayef

EK-2

General Çernayef ve Onun Kurmayları, Sırbistan 1876.

David MacKenzie, *Serbs and Russians*, New York 1996, s. 219.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

